

ARKTINEN KUTSUU

Suomi, EU ja arktinen alue

MARKKU HEIKKILÄ • MARJO LAUKKANEN

ARKTINEN KUTSUU

Arktinen kutsuu

Suomi, EU ja arktinen alue

© Arktinen keskus: Olaus Magnuksen kartta vuodelta 1665

MARKKU HEIKKILÄ • MARJO LAUKKANEN

Arktinen keskus
Lapin yliopisto

Eurooppatiedotus
Ulkoasiainministeriö

2., päivitetty painos 2013

© Ulkoasiainministeriön Eurooppatiedotus ja kirjoittajat

Kirjoittajat: Markku Heikkilä
Marjo Laukkanen
(haastattelut ja kuvatoimitus)
Lapin yliopiston Arktinen keskus

Kartat ja taitto: Mika Launis

ISBN (print) 978-952-281-122-6

ISBN (pdf) 978-952-281-123-3

ISBN (epub) 978-952-281-124-0

Painopaikka: Vammalan kirjapaino Oy
Sastamala 2013

© Presidentin kanslia

Arktinen kutsuu

Maapallon pohjoiset alueet kiinnostavat kasvavasti koko maailmanyhteisöä. Kiinnostus on ymmärrettävää, sillä arktisen alueen kehitys vaikuttaa ihmisiin myös kaukana sen ulkopuolella. Ilmastonmuutos on arktisella alueella nopeampaa kuin missään muualla. Energian kysyntä kasvaa, mikä lisää kiinnostusta Pohjoisen jäämeren luonnonvaroja kohtaan. Jäämerellä avautuvat merireitit puolestaan vauhdittavat liikennettä Aasiasta Eurooppaan ja Pohjois-Amerikkaan.

Arktisen alueen kehittäminen hallitusti on kynnyskysymys niin alueen valtioille ja asukkaille kuin muullekin maailmalle. Alueelle itselleen tämä merkitsee sen globaalien aseman ja vastuun ymmärtämistä. Alueen ulkopuolisten toimijoiden taas on syytä kunnioittaa arktisten valtioiden oikeuksia ja pyrkiä hyvään ja toimivaan yhteistyöhön niiden kanssa. Kansainvälisen oikeuden asemaa toiminnan perustana tulee vahvistaa, ja luoda samalla parhaita käytäntöjä uusiin olosuhteisiin.

Turvallisuutta arktisella alueella ei uhkaa niinkään asevoimien läsnäolo kuin ilmastonmuutoksen sekä lisääntyvän toiminnan ja läsnäolon ympäristölle aiheuttamat rasitteet, haasteet energiansaannin turvaamiseksi, arktiseen logistiikkaan liittyvät riskit ja sosiaaliset jännitteet. Rauhan ja vakauden, pohjoisten arvojemme, luonnon monimuotoisuuden ja alkuperäiskansojen perinnetiedon säilyttämistä onkin tarkasteltava kokonaisturvallisuuden osina.

Arktisen alueen strategisen ja taloudellisen merkityksen

kasvu vahvistaa Suomen asemaa. Suomi on aktiivinen arktinen toimija niin kansallisesti kuin kansainvälisesti. Uudistettavan arktisen strategiamme lähtökohtana on arktisen huippuosaamisemme hyödyntäminen ja yhteensovittaminen ympäristön reunaehtojen ja kestävän kehityksen periaatteiden kanssa.

Nämä tavoitteet saavutamme kansainvälistä yhteistyötä hyväksikäyttäen. Yhteistyön kulmakivenä on kahdeksan arktisen valtion ja alkuperäiskansojen edustajien muodostama Arktinen neuvosto, jonka aseman vahvistamista olemme määrätietoisesti tukeneet. Alueellista yhteistyötä täydentämään rakennamme käytännönläheisiä ja tuloksellisia kahdenvälisiä arktisia kumppanuuksia.

Euroopan unioni on vahva globaali toimija ilmastonmuutokseen liittyvässä keskustelussa. Sillä on laajoja tutkimus- ja rahoitushankkeita alueella. Se on myös merkittävä markkina-alue ja kumppani arktisille maille. EU on kohentamassa ja selkiyttämässä omaa arktista rooliaan, mihin Suomi antaa aktiivisen tukensa. Aloitteemme EU:n arktisen tiedotuskeskuksen avaamiseksi Rovaniemelle on tästä yhtenä osoituksena.

Arktiset kysymykset koskettavat Suomea ja suomalaisia kokonaisuudessaan. Ne ovat samanaikaisesti valtavan suuria ja toisaalta äärimmäisen henkilökohtaisia. Etsiessämme kestäviä ratkaisuja ilmastomuutokseen ja maapallon energiantarpeeseen, meidän on kuunneltava myös alueen asukkaiden ääntä. Onnistunut arktinen politiikka edellyttää kokonaisvaltaista lähestymistapaa, joka ottaa huomioon ainutlaatuisen alueen kaikki ulottuvuudet.

Sauli Niinistö

Tasavallan presidentti

Sisällys

9	ARKTISEN MAAILMAN YMPÄRI	Murmansk, Salehard, Muži, Barrow, Iqaluit, Nuuk, Tromssa, Haaparanta ja Sodankylä.
19	KOTONA POHJOISESSA	Golf-virran lämpöä ja tundraa; Kolme karttaa; Kahdeksan valtiota; Kymmeniä kansoja. Monikulttuurisiksi syntyneet Minun Rovaniemeni, Anna Stammler-Gossmann
33	MUUTTUVA ILMASTO	Jäätikkö sulaa, meri nousee; Lämpeneminen kiihdyttää itseään; Myrkyjä puhtauden keskellä; Otsonista sovittiin, ilmastosta ei; Epävarmuus kasvaa. Tutkijat arvoitusta ratkomassa
45	POHJOINEN AARREAITTA	Merellä on merkitystä; Koillisväylä vilkastuu; Rautatietkin keskustelussa; Kiina kurkottelee Grönlantiin. Hyvinvointi murroksessa – ketkä syrjäytyvät? Lapin erämaa tuo leivän pöytään
61	OHJUKSISTA YHTEISTYÖHÖN	Tungosta Arktisen neuvoston ovilla; Tieteen ja tutkimuksen verkostoja; Strategioita ja tavoittei- ta. Arktinen kutsuu – kuuleeko Eurooppa? Euroopan unioni on arktinen toimija Minun Akureyrini, Leena-Kaisa Viitanen
77	BARENTSIN VERKOSTOJA	Kalottiyhteistyöstä Barentsin alueeksi; EU tukee yhteistyötä. Barentsin identiteettiä luodaan pala palalta Minun Murmanskini, Sari Pöyhönen
91	KOHTI KESTÄVÄÄ KEHITYSTÄ	Arktisen alueen tulevaisuus

ARKTISEN MAAILMAN YMPÄRI

© Arto Vitikka

Arktisia vyöhykkeitä

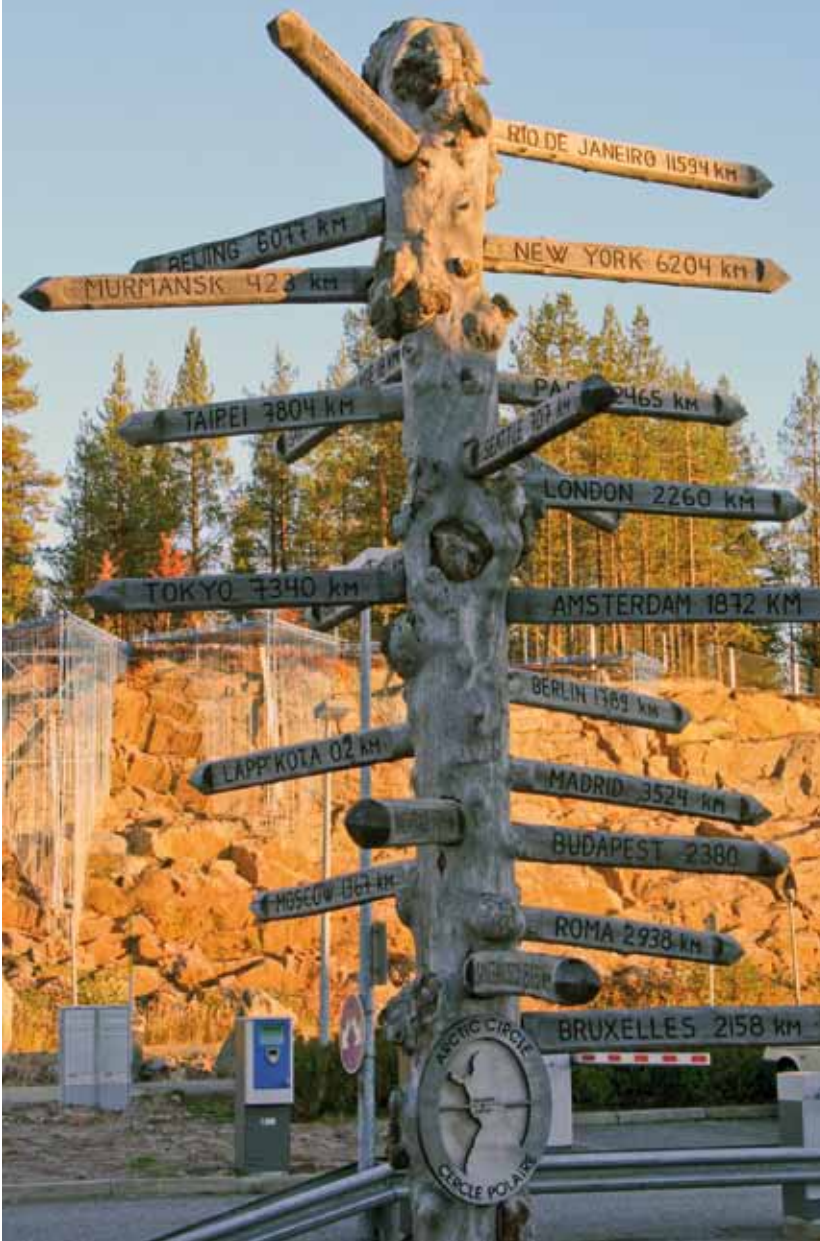
Arktiselta alueelta puuttuu alku ja loppu. Se on kiistatta olemassa, mutta sen määrittely häilyy. Kasvitieteilijöillä, jäätutkijoilla, geologeilla, säätieteilijöillä ja poliitikoilla on kullakin oma tapansa puhua arktisesta: kasvillisuus, routa, valaistus, lämpötilakäyrä, poliittinen tarkoituksenmukaisuus.

Arktista aluetta on pohjoinen napaseutu, tuo jään peittämä meri, karttojen yläreunan valkoinen alue vailla mitään ihmistoiminnan merkintöjä.

Sitä ovat pohjoiset karut valtamerirannat, jäiset saaret ja kolmen mantereen

eli Euroopan, Aasian ja Amerikan reunat. Niiden edustalla kalastetaan, etsitään kaasua, kuljetetaan kauppavaraita kaukaisista maista toisiin kaukaisiin maihin, eikä niiden edustalla mikään ole enää niin kuin oli vain pari vuosikymmentä sitten.

Arktista ovat myös rannikoiden kaupungit ja kylät, modernit yliopisto- ja elinkeinokeskukset ja ajan hylkäämät tuulisten rantojen talot. Sitä ovat sisämaan varvikot, hyttyssuot ja matalat metsät; sitä ovat jokivarsille nousseet kerrostalot ja pimeässä yössä loimottavat kaasukenttien liekit.

© Arto Vitikka

Sitä ovat kymmenet kielet ja kansat, joiden kotiseutua nuo alueet ovat iki-ajoista asti olleet. Sitä ovat modernien valtioiden rajat, hallintoalueet, valtakielet, sotilastukikohdat. Sitä ovat turistit ja metsurit, vaihto-opiskelijat ja poronhoitajat, autonkuljettajat ja käsityöläiset.

Arktinen alue on kehä, jonka pohjoinen napapiiri sitoo yhteen. Sen keskellä ovat meri ja sen jää, laidoilla kylmät saaret, jäätiköt, mantereet ja kahdeksan valtiota. Noin neljälle miljoonalle ihmiselle se on koti.

Maisema näyttää samalta, katsoipa

napapiiriltä pohjoiseen tai etelään. Arktisuudella ei ole selkeää rajaa. Golf-virran lämmittämässä Pohjoismaissa napapiiri halkoo asuttuja seutuja, metsiä ja valtateitä. Venäjällä maisema vaihtuu vähitellen mannerilmaston puuttomaksi tundraksi. Alaskassa ja Kanadassa napapiiri sivuaa arktisia saaria ja erämaita, Grönlannissa se leikkaa jäätikön halki.

Pikainen välähdys arktisen alueen kaupunkeihin ja kyliin vie hyvin erilaisiin elämisen oloihin. Kaikkia niitä leimaa näinä aikoina eräänlainen murros, muutoksen jälkitila tai sen odotus.

Arktisen alueen suurimmassa kaupungissa Murmanskissa urbaania näkymää reunustavat pitkät puuttomia rinteitä nousevat kerrostalot.

© Arto Vitikka

Otos 1: Murmansk, Luoteis-Venäjä

Johdinauto kolistelee pitkän Leninin prospektia. Pääkadun varrella on muotiliikkeitä ja sushiravintoloita, horisontissa puuttomien tunturien rinteille rakennettuja kolkon näköisiä elementtitaloja. Pitkä vuono, jonka itäisellä rannalla on rahtilaivoja, kalastusalueita ja loputon nostokurkien jono. Ydinjäänmurtaja Lenin makaa ankkuroituna vuonon rantaan museoksi, pohjoiseen kuljettaessa vastaan tulee suljettu sotilaskaupunki. Arktisen alueen suurin, noin 300 000 asukkaan kaupunki Murmansk on vuosikausia odottanut luvattua nousuaan energiateollisuuden ja logistiikan keskuksiksi. Kaikki isot suunnitelmat ovat sitkeästi pysyneet vain suunnitelmina. Mutta romahdustakaan ei näy: Murmansk on rakennettu Neuvostoliiton ja sitten

Venäjän portiksi pohjoiseen ja jäätön sata-suurten merten äärellä on jotain, jota Moskova aina tarvitsee.

Otos 2: Salehard, Länsi-Siperia

Työntöproomuja puskee leveän joen yli jatkuvasti autoja kyydissään, vaikka paikkakunnalta johtaa teitä vain lähikyliin, ei mihinkään kauemmas. Ollaan Ural-vuorten pohjoisilla juurilla. Ob-joen länsirannalla on Labytngangi, jonne juna kulkee Moskovasta kaksi vuorokautta, suunnaten koko ajan suoraan kohti koillista ja Uralin solaa. Itärannalla on Salehard, vuosisatoja sitten perustetun Venäjän kaukaisen hallintopaikan perillinen, kaasurahoilla nopeasti vaurastuva kaupunki. Ympäröivä luonnonmaisema on pohjoisen suuntaan aukeaa ja matalaa tundraa, mutta kaupungin äänimaisemaa

© Markku Heikkilä

Pienoismallissa tulevaisuuden Salehard on täynnä futuristisia rakennelmia, joista osa on jo valmiina ja osa vasta suunnitelmassa.

Mužiin asukkaita on aikanaan tullut Uralin yli Komista, ja nykyään paikkakunnan komilainen kulttuuri keskittyy kotiseututaloon.

hallitsee paalutuskoneiden jyske. Salehardiin on noussut ja nousee upouusia julkisia rakennuksia, museoita ja konferenssisaleja. Kaupungissa on hieno taidekoulu ja vihreävalkoisena hohtava moskeija. Vauraus tulee seudulta, joka aukeaa Salehardista pohjoiseen. Suuri Jamalin niemimaa on kaasutuotannon alkulähde, josta lähtee kaasu matkalleen kohti Euroopan keittiöitä ja teollisuuden uuneja. Jamalilla asuvat myös nenetsit, vanha porokansa, jonka porot ovat aina vapaasti vaeltaneet pitkiä matkoja kesä- ja talvilaidunten väliä mutta jonka kotiseutua nyt halkovat kaasuputkien suonistot. Kuinka nämä asiat sovitetaan yhteen, se ratkaisee tulevaisuuden täällä.

Otos 3: Muži, Länsi-Siperia

Muutamien kilometrin venematkan päässä Mužin taajamasta Ob-joen sivuhaaraa pitkin on ulkomuseo, joka oli aikanaan elävä kylä. Näkyvillä olevat uhrin – porontalja, nahkasaappaat – uhrinpolun varressa ovat kuitenkin aitoja ja autioituneen kylän vanhat pyhät puut tunnetaan yhä. Vieraan ei sovi tulla tälle tanhualle, jos hän ei osaa kunnioittaa näkemäänsä. Oppaat hoitavat tehtävänsä hyvin. Muži oli kauan hantien asuttama, sitten tulivat komit lännestä ja hantit väistyivät sivumalle tähän nyt museona olevaan kylään rikkaan kalaveden partaalle. Hantien kylä kesti neuvosto-aikaa aikansa, kunnes sen tulkittiin olevan ”ilman perspektiiviä” ja se hiipui pois. Nyt Mužin taajamassa kaikkialla kuulee vain venäjää, komin ja hantin kielten taitajat täytyy etsiä yksi

kerrallaan. Ei Mužiinkaan mitään tietä tule mistään, mutta siellä on 3000 asukasta, internet ja pankkiautomaatti, vieressä Ob-joki on rahtilaivoja täynnä ja ravintolan kokki on muuttanut Uzbekistanin Taškentista. Hantien vanhat asuinsijat ovat hajallaan jokivarsilla, veneillä päiväkausien matkojen päässä. He edustavat kansaa, kieltä ja kulttuuria, jota kansatieteilijät pitivät kuolevana jo 1800-luvun lopulla ja jota moni pitää sellaisena yhä. Muinainen karhurituuaali on säilynyt nipin napin näihin päiviin asti, mutta sen osajat ovat jo hyvin harvassa. Tuulen henkäyksessä soi Siperian suuri hiljaisuus, mutta jokimetsien kuiskauksissa voi yhä kuulla hantien vanhoja tarinoita.

© Markku Heikkilä

Valaanpyynti on Barrowissa vielä arkipäivää. Siihen liittyy myös Alaskan pohjoisen rannan eniten valokuvattu muistomerkki.

Otos 4: Barrow, Alaska

Valaan kylkiluut ovat asetettuna rantatöyräälle kaarevaksi monumentiksi, joka tallentuu jokaisen kävijän kameraan. Kävijöitä ei ole liiaksi asti. Tämä on Alaskan pohjoista rantaa, eikä Amerikan manner jatku tästä enää pidemmälle. Rannalta alkaa avomeri, joka on tuonut tänne toimeentulon niin kauan kuin Amerikassa on ollut ihmisiä. Se tarkoittaa vuosituhsia. Keitetty valaan ihra on hyllyvää ja läpikuultavaa, sen nahka paksu ja tummanharmaa, munuainen on suurta herkkua. Valaan pyynti on muuten kiellettyä, mutta alkuperäiskansalle se on perinteisin tavoin sallittua ja täällä valaan saaminen on aina yksi kohokohdista. Valas on side kulttuuriin, joka on muuttunut ja järkkynyt perusteitaan myöten. Kielikin on vaihtunut uusien tulokkaiden englantiin. Kylmän sodan aikaiset tutka-asetat on Barrowista hylätty, tieteelliset tutkimusasemat ovat jäljellä. Asukkaat ovat kirjava kokoelma eri puolilta tullutta joukkoa, kuten usein on laita pohjoisessa Amerikassa. Avomeri on siinä, missä se on aina ollut, rantaviiva on kylässä kiinni. Valaat ja jääkarhut ovat täällä yhä. Mutta

meri käyttäytyy eri tavoin kuin ennen. Se jäätyy myöhemmin, se on outo, eivätkä vanhan tiedon taitajat osaa sitä enää lukea.

Otos 5: Iqaluit, Nunavut, Kanada

Kokoushuoneessa joukko ikäihmisiä keskustelee tiiviisti inuktitutin kielellä. Meneillään on tärkeä pohdinta. Tarvitaan sanoja, joita kielessä ei ole. Kuinka voi kuvata abstraktia muutosta kielellä, joka pyrkii muodostamaan sanoja konkreettisista seikoista? Tämä paikka sijaitsee Baffinin saarella Kanadan koillisosissa, mutta nyt on määriteltävä asioita, jotka ovat lähtöisin kaukaa muualta: kasvihuoneilmiö, otsonikerros, kokonainen joukko uusia hyönteisiä. Vanhus hörppää pohdinnan lomassa kahvia *I Love Las Vegas* -mukista. Iqaluit on Nunavutin territorion pääkaupunki, ja täällä oma kieli elää, vaikka englanti valtakieli onkin. Inuitit ovat oman territorionsa enemmistö ja demokratiassa enemmistö tarkoittaa valtaa – valtaa asioihin, luonnonvaroihin, myös omaan kieleen. Silti hallintotehtävissä on paljon keikkaväkeä Ottawasta ja muualta Kanadasta. Koulutus on haaste, sosiaalisia oloja kuvaavat tilastot ovat

Perinteisen kulttuurin ja oman kielen säilyminen on vanhimpien varassa, ja maailman muuttuessa kieleen täytyy kehittää uusia sanoja.

© Markku Heikkilä

surkeat, työttömyys on yleistä. Satamassa nainen palaa veneellä mereltä mukanaan monta juuri pyydettyä veristä hyljettä: ilman hylkeitä ei näitä rantoja olisi asuttu.

Otos 6: Nuuk, Grönlanti

Kirjavasti maalattuja pieniä taloja näkyy kuin ripoteltuina pitkin rinteitä. On useita julkisia rakennuksia, joiden arkkitehtuuria on harkittu huolella. Näkyvillä on myös suuria, pitkänomaisia elementtikerrostaloja yhden aikakauden ja ajattelutavan monumenttina. Tanska tahtoi tuoda modernia elämää grönlantilaisille, mutta yritys harpata suoraan modernisaatioon johti vain sosiaalisten ongelmien kasautumiseen. Nyt Grönlannilla on

vahva itsehallinto ja suuret kansainväliset energia- ja kaivosyhtiöt kolkkuttavat paikallisten päättäjien oville. Kiina tahtoo raaka-aineita täältäkin, ja energiaa tahtovat kaikki jos vain jostain löytävät. Nuukin satama on etappina kaukaa tuleville reiteilyaluksille. Ne tuovat turisteja katsomaan jäätiköitä, joita he haluavat nähdä niin kauan kuin niitä vielä voi nähdä. Kylmänvaaleita jäävuoria kelluu syvänsinisessä meressä ilmastoturistien iloksi tai levottomuuden aiheeksi. Grönlannin pääkaupunki on monin tavoin uuden aikakauden edessä. Se hallitsee valtavaa aluetta, joka haaveilee itsenäistymisestä, vaikka koko saarella on alle 60 000 asukasta. Jos muutoksen aikoo hallita, kaikelle inhimilliselle

© Markku Heikkilä

Nuukissa on rakennettu pitkiä kerrostaloja, vaikka Grönlannin perinteinen asutus on ollut hyvin pienissä ja kaukana toisistaan olevissa yhteisöissä.

© Annika Blomster, www.barentsinfo.org

Pohjoisen Norjan suurin keskus Tromssa on saareen rakennettu satamakaupunki, joka ylpeilee nyt yliopistolla ja kulttuurilla.

kapasiteetille on suuri tarve. Kesän 2012 uutisia oli 14 uuden opettajan valmistumisen yliopistosta.

Otos 7: Tromssa, Norja

Teatterissa esitetään musikaalia *Les Misérables* (Kurjat). Taidemuseossa on näytteillä kansainväliseksi tähdeksi mainostetun David Hockneyn taidetta. Musiikkifestivaali on tulossa kaupunkiin, samoin elokuvafestivaali. Keskustan rannat ovat täynnä elämää, ravintoloita ja kahviloita. Yliopistolla opiskelijat ottavat kantaa maailman asioihin. Hurtigruten-laiva tuuttailee satamassa matkallaan pohjoiseen tai etelään. Kaupungin lentokentän kohdelistalla on noin 30 eri kohdetta: Oslo, Huippuvuoret, Palma, Antalya, Arkangeli, Pohjois-Norjan muut kaupungit. Norja on määrätietoisesti rakentanut Tromssasta omaa arktisen alueen keskustaan ja tuloksena on valpas ja elävä kaupunki. Tromssassa tuoksuu meri, ja merelle kaupunki katsoo, rikkaana ja itsevarmana.

Otos 8: Haaparanta, Ruotsi

Tornionjoki on vuosisatainen kauppareitti Perämeren pohjukasta kohti Lapin erämaita. Vuodesta 1809 tuo joki on ollut kahden valtion raja. Silloin Ruotsin itäinen osa liitettiin Venäjään Suomen suuriruhtinaskuntana, joka aikanaan itsenäistyi. Joen suulla Suomen puolella sijainnut historiallinen Tornion kaupunki sai seurakseen rajan toiselle puolen Ruotsiin perustetun Haaparannan pikkukaupungin. Pitkään rajakaupunkien elämää leimasivat tullirakennukset, jotka ovat nyt passivapauden ja sisämarkkinoiden myötä kokonaan poistettu käytöstä. On syntynyt yhteen kasvava kaksoiskaupunki, jossa rajan tarkkaa kulkua ei enää huomaa. Haaparannassa Ikean pihalla liehuvat Ruotsin, Suomen, Norjan, Venäjän ja Saamenmaan liput ja maksaa voi suomeksi ja ruotsiksi, euroilla ja kruunuilla. Kauppoja on molemmin puolin rajaa enemmän kuin asukasluku antaisi uskoa. Rajalle on syntynyt yksi koko Barentsin alueen kaupallisista keskuksista, jonne tullaan satojenkin kilometrien päästä. Seudun asutus syntyi kauppapaikaksi

Rajakaupungit Haaparanta ja Tornio ovat kasvaneet toden teolla yhteen sen jälkeen kun Ruotsi ja Suomi liittyivät Euroopan unioniin.

© Thomas Nilsen, www.barentsinfo.org

alueelle, jossa ei ollut rajoja. Sen uusi nousu alkoi, kun rajat jälleen menettivät merkitystään.

Otos 9: Sodankylä, Suomi

Uusi päiväkoti on rakenteilla. Uusia asuntoja on kaavoitettu. Uusia asiakkaita näkyy paikkakunnan liikkeissä. Sodankylän kunnan alueelle Suomen Lappiin on avattu uusi nikkeli-kaivos. Siellä on myös kultakaivos, ja siellä on tehty maailmanluokan malmilöydös – suojelellun aapasuon alta. Lähin rautatie on Rovaniemellä yli sadan kilometrin päässä. Silti Sodankylässä mietitään, missä voisi olla tulevan aseman paikka. Ajatuksissa

rataa vedetään aina Jäämerelle asti, satoja kilometrejä pohjoisemmas, Koillisväylän metalliseksi jatkeeksi. Mutta suurin murros on vielä alkamatta ja jossain on maailmanmarkkinahintojen kannattavuusraja, joka ratkaisee sen, miltä Sodankylän tulevaisuus näyttää. Väkiluku on siellä pitkään vähentynyt, kunnes 2011 kääntyi nousuun kaivosten myötä. Paikkakuntaa on pitänyt tähän asti pystyssä Suomen pohjoisin varuskunta. Sodankylän nimi on tunnettu myös keskiyön auringon elokuvafestivaalista, joka aina vetää maailmankuuluja ohjaajanimiä. Nyt edessä voi olla murros, joka tekee siitä kasvavan kaivoskaupungin. Elleivät markkinavoimat päättää toisin.

© Kalervo Kaisanlahti, Sodankylän kunta

Jos kaikki suunnitelmät toteutuvat, Sodankylä muuttuu hiljaiselosta yhdeksi arktisen kaivostöiminnan keskuksista.

KOTONA POHJOISESSA

© Jouni Näkkälä

Joka arkipäivä Suomen, Ruotsin ja Norjan televisioissa valtakunnanverkkoihin leviää uutisohjelma, jossa ei puhuta suomea, ruotsia tai norjaa. Saamenkielinen Oddasat-uutislähetys ohittaa valtakuntien rajat aivan kuin huomaamatta. Vartin mittaisissa lähetyksissä saamelaisalue näyttäytyy sellaisena kuin se on. Modernina ja monipuolisena, yhteisöllisenä ja ristiriitaisena. Tässä ajassa elävänä, elossa olevana. Ehkä toisenlaisena kuin mitä monet mielikuvat alueen ulkopuolella ovat. Miespuoliset juontajat ovat usein puvussa ja solmioissa, eivät värikkäissä saamelaisasuissa.

Arktinen alue ja sen asukkaat elävät nykyajassa, mutta keitä he ovat ja missä ovat heidän juurensa?

Nyt arktisella alueella on neljä miljoonaa asukasta, heistä noin 300 000 edustaa alkuperäiskansoja. Alueen historia menee vuosituhansien taakse. Kivikautisia löytöjä on useista paikoista. Eivät nämä rannikot, jokivarret ja maa-alueet tyhjiöitä ole olleet. Niillä on eletty, käyty kauppaa ja rakennettu omia kulttuureita jääkauden jälkeisistä ikimuistoisista ajoista asti.

Nykyiseen Kanadaan eurooppalaiset tulivat turkiskauppiaina, lähetyssaarnaajina, uudisasukkaina, muodostuvan uuden valtion viranomaisina. He kohtasivat kansoja, joita sanotaan intiaaneiksi ja inuiteiksi. Jälkimmäisiä kutsuttiin pitkään intiaankielten mukaan eskimoiksi, mutta nykyään sanaa pidetään epäkorrektina. Hudsoninlahden ympäristössä noiden kansojen ja ranskalaisten ja brittiläisten turkiskauppioiden kohtaamisista syntyi jotain, jota nykyään pidetään omana kansana, metisseinä.

Alaskassa ihminen astui vaelluksellaan Aasian mantereelta Amerikan mantereelle arviolta 15 000 vuotta sitten, ja siellä on asuttu siitä asti. Uuden ajan eurooppalaiset tulivat Alaskaan myös idästä Venäjän työntyessä aina vain pidemmälle. Aikansa Alaska oli Venäjän imperiumin uloke Pohjois-Amerikassa, kunnes se myytiin Yhdysvalloille 1867.

Grönlannissa viikingit pystyttivät retkillään tuhat vuotta sitten saaren eteläkärkeen siirtokunnan, joka noin 500 vuotta myöhemmin hiipui ja tuhoutui. Tanskalaisia päätyi sinne vähitellen uudelleen 1700-luvulta alkaen ja Grönlanti siirtyi

© Lawrence Hislop, www.grida.no

Grönlanninkoira on yksi maailman vanhimmista koiraroduista. Vahvaa ja sitkeää rotua on käytetty tuhansien vuosien ajan rekikoirana ja metsästyksessä.

Inuksuk

- Pällekkäin asetetuista kivistä rakennettu merkki, jolla Kanadan arktisen alueen asukkaat inuitit ovat jäsentäneet maisemaa ja jolla on merkitty tärkeitä paikkoja.
- Innunquaq on päällekkäin asetetuista kivistä rakennettu ihmishahmo.
- Symboloivat nykyisin koko Kanadan arktista aluetta. Kanadan pohjoisosissa olevan Nunavut-territorian lippuun on kuvattu inuksuk. Vancouverin talviolympialaisten 2010 symboli puolestaan oli innunquaq, vaikka kisoja ei pidetty arktisella alueella.

Kanadan arktisissa osissa vieraileva ei voi olla törmäämättä Inuksuk-merkkiin, joka tässä koristaa talon seinää Nunavutin territorion pääkaupungissa Iqaluitissa.

© Markku Heikkilä

Kalastus on yksi Norjan Lofoottien tärkeimmistä elinkeinoista. Saaret tunnetaan hyvänä turskanpyyntipaikkana, sillä talvisin turskat uivat mereltä Lofoteille kutemaan. Kalaa on perinteisesti säilötty kuivamalla.

© Riku Lavia

Tanskan siirtomaaksi. Ennen viikinkejä ja tanskalaisia ja heidän aikanaan saarella on asunut useita eri muuttoaloissa Kanan arktisilta saarilta tulleita kulttuureita, nykyisten inuitien esi-isiä ja esäitejä.

Islannissa ei asunut ketään ennen kuin viikingit sinne saapuivat.

Pohjoinen Venäjä ja Siperia ovat olleet useiden kansojen, kielten ja kulttuurien kirjomaa aluetta, jonne Venäjän valtion ote ylsi vähitellen hallintopaikkojen, kirkonmiesten, sotajoukkojen ja kauppareittien kautta. Varsinainen demografinen murros alkoi vasta Neuvostoliiton, pakko-kollektivistisoinnin, suunnitelmatalouden, kaivosten ja energiateollisuuden myötä. Se kausi muutti pohjoisen väestöllistä ja kulttuurista rakennetta rajusti.

Pohjoismaissa on mahdotonta vetää mitään selvää rajaa siihen, milloin saamelaisien ja valtaväestöjen tarinat alkavat leikata toisiaan. Varmaa on, että saamelaisalue on aiemmin ollut laajempi – Suomessa saamelaisperäisiä paikannimiä on kautta maan. Nykytilanne on pitkien kulttuuristen, sosiaalisten ja taloudellisten kehityskulkujen tulos. Myös ei-saamelaisella asutuksella on pohjoisessa juuria vuosisatojen taakse, eivätkä väestöryhmien rajat ole selväpiirteisiä sen paremmin saamelaisalueella kuin muuallakaan.

Eikä nykymaailmassa identiteetti enää ole asuinpaikasta kiinni. Saamelaisista hyvin suuri osa asuu kaukana varsinaisen

saamelaisalueen ulkopuolella. Vastaavasti pohjoisille alueille muuttaa koko ajan uusia tulijoita eteläisiltä seuduilta.

Turistit, opiskelijat, sotilaat, merimiehet, keikkatyöläiset, tutkijat – kaikkia heitä löytyy arktisilta alueilta minä tahansa päivänä.

Golf-virran lämpöä ja tundraa

Golf-virran lämmittävän vaikutuksen myötä Norjan, Ruotsin ja Suomen pohjoisosien ja Venäjän luoteisosien elinolot eivät ratkaisevasti poikkeaa muusta maasta. Pohjoinen infrastruktuuri on näillä alueilla tiukasti kytketty valtakunnan kokonaisuuteen. Tämä vaikuttaa myös elinkeinoin ja asutuksen rakentamiseen. Suomessa viljellään maata sellaisilla leveysasteilla, jotka Pohjois-Amerikassa ja Siperiassa ovat silkkaa tundraa.

Pohjoismaissa napapiirillä ja sen pohjoispuolella on kaupunkeja ja kyliä, joiden historia liittyy valtakuntien yleiseen kehitykseen: kalastukseen, metsätalouteen, kaivostoimintaan, hallintoon. Erot muuhun maahan tulevat lähinnä harvasta asutuksesta, pitkistä välimatkoista, maanviljelyn vähäisyydestä ja tietysti maantieteestä – karuista oloista ja valon ja pimeyden vaihtelusta. Napapiirin pohjoispuolella ei keskikesällä aurinko laske eikä sydäntalvella nouse.

Venäjän sisäosissa arktisuus on jotain

Hantit ovat yksi Venäjän monista alkuperäiskansoista. Heitä on nykyisin noin 28 000, joista vajaa puolet puhuu hantien kieltä.

© Markku Heikkilä

selkeästi erityistä. Teollisuuslaitoksia, kaivoksia ja asutuskeskuksia saattaa olla tiettömien taipaleiden takana ja ainoat toimivat yhteydet ovat lentokoneiden, helikopterien tai kesäaikaan laivojen ja veneiden varassa.

Tämä vaikuttaa myös asutuksen laatuun ja väestön juurtumiseen. Esimerkiksi suurimmat arktiset kaupungit Venäjällä ovat tyypillisesti neuvostotalouden luomuksia, ne on rakennettu täyttämään tiettyä valtiollista tarvetta. Asukkaat niissä ovat valtaosin ensimmäistä tai korkeintaan toista sukupolvea. He ovat tulleet

työtehtävien tai parempien ansioiden perässä ja vain harva on suunnitellut viettävänsä koko elämänsä pohjoisessa. Asutus on paljon vahvemmin juurtunutta siellä, missä se on syntynyt luonnollisemmin.

Grönlannissa asutusta on vain rannikon pienissä yhdyskunnissa, sillä siellä sisämaa on jäätikköä. Kanada on maantieteellisesti hyvin arktinen valtio, mutta maan pohjoisosien asutus on vähäistä ja hajanaista, eikä siellä ole Venäjän tyylistä raskasta arktisen alueen mineraali- tai energiateollisuutta.

© Arto Vitikka

Syktyvkar on Komin tasavallan pääkaupunki. Samalla paikalla on ollut asutuskeskus jo 1500-luvulta lähtien. Monet nykyisistä rakennuksista on rakennettu neuvostovallan aikana.

Pohjoisia asutuskeskuksia

Kolme karttaa

On olemassa kolme karttaa, jotka kertovat kaiken oleellisen siitä, ketkä arktisella alueella asuvat.

Ensimmäinen kartta näyttää asukastiheyden. Yhtään miljoonakaupunkia ei alueelta löydy. Yli sadan tuhannen asukkaan pisteitä on varsinaisella arktisella alueella kaksi: Murmansk ja Norilsk. Arktisen alueen liepeillä niitä on muutama lisää, kuten Anchorage, Arkangeli ja Oulu. Kymmenien tuhansien ihmisten kaupungit ovat alueella merkittäviä keskuksia, sellaiset kuten Suomessa Rovaniemi, Norjassa Tromssa, Islannissa Akureyri, Alakassa Fairbanks ja Venäjällä

Salehard ja Jakutsk. Monet pallukat kertovat hyvinkin pienistä yhteisöistä, joiden lähistöllä ei ole mitään muita merkintöjä: Resolute Bay, Longyearbyen, Inuvik, Varandei, Tiksi. Suuret alueet Siperiassa ja Kanadassa ovat aivan tyhjiä kaikesta asutukseen viittaavasta.

Yli seitsemän miljardin ihmisen planeetalla pohjoiset alueet ovat merkittävä poikkeus. Ne ovat valtavia seutuja, joissa leimallisimmin piirre on ihmisen toiminnasta tai ainakin ihmisasutuksesta tyhjä tila. Missä asutusta on, se on hyvin usein keskittynyt taajamiin ja kaupunkeihin. Urbanisoitumista esiintyy myös siellä, missä ihmisiä on vähän. Esimerkiksi Kanadan pohjoisosien Nunavutin valtavan terri-

Arktiset hallintoalueet

torion runsaasta 30 000 asukkaasta joka viides asuu pääkaupungissa Iqaluitissa.

Kahdeksan valtiota

Toinen kartta kertoo valtioiden ja hallintoalueiden rajoista. Se näyttää kahdeksan valtiota, joiden rajat ulottuvat arktiselle alueelle. Mutta se ei näytä yhtään arktista pääkaupunkia, sillä Islannin Reykjavik on sekin napapiirin eteläpuolella. Arktisten valtioiden keskukset – Moskova, Washington, Ottawa, Kööpenhamina, Tukholma, Helsinki, Oslo – ovat kaikki maansa muilla alueilla, ja pääkaupunkien näkökulmasta pohjoiset osat ovat periferiaa.

Tuo kartta näyttää myös, kuinka maailman mahtivaltioista Yhdysvallat ja Venäjä ovat suoraan mukana arktisella alueella mutta Kiina on sen ulkopuolella, ja kuinka Euroopan unionin alue ylittää myös yöttömän yön valtakuntaan.

Se näyttää, kuinka arktisista maista Suomi ja Ruotsi ovat vailla pohjoista rantaviivaa ja kuinka muiden maiden satamista on suora pääsy kaikkeen siihen, mitä pohjoisten merien pinnalta ja pinnan alta ikinä löytyykin. Siinä missä Etelämantereella ei ole yhtään valtiota, pohjoisen napapiirin arktisella kehällä jokainen maa-alue kuuluu jollekin, myös arktisen meren asumattomat saaret.

Arktiset alkuperäiskansat kieliryhmien mukaan

Kymmeniä kansoja

Kolmannessa kartassa esillä ovat arktisten alueiden kansat, ja se on hyvin erilainen kuin on valtioita näyttävä kartta. Kansoja on paljon, kymmeniä, ja kartasta puuttuvat kaikki terävät rajaukset. Jyrkkien rajojen ja valtioiden muodostuminen on pohjoisesta näkökulmasta nuori tapahtuma.

Käsite ”alkuperäiskansojen perinteinen tieto” on yksi aluetta koskevan keskustelun avaintermeistä. Se kertoo täydelleen ympäristöönsä sopeutuneista kulttuureista ja sukupolvelta toiselle periytyvästä oman elinympäristön syvästä ymmärryksestä. Nykyään käsite saattaa kertoa myös

ilmastonmuutoksen nopeudesta, sillä vanhat tavat lukea ja tulkita luontoa eivät enää välttämättä päde.

Arktisen alueen alkuperäiskansat ovat mukana globaalissa muutoksessa siinä kuin kaikki muutkin ja sopeutuvat siihen. Ilmastonmuutos vaikuttaa perinteisiin elinkeinoin, mutta niin ovat vaikuttaneet myös kansallisvaltioiden synty, kirkon vahvistuminen alueilla, koulujärjestelmät ja sisäoppilaitokset, Neuvostoliitossa tehty kollektivisointi, alkoholi, uudet elinkeinot ja elämäntavat, uudet liikennevälineet sekä uudet teknologiat ja moderni tietoliikenne. Näihin murrokseen alkuperäiskansat ovat sopeutuneet tavalla tai toisella, eikä paluuta menneisyyteen

ole, vaikka perinteet olisivatkin kunniassa.

Alkuperäiskansat ovat historiansa aikana käyttäneet tiettyä maa-alueita omien perinteisten elinkeinojensa harjoittamiseen. Maaomistuksen juridinen käsite on noille alueille kuitenkin tullut vasta modernin valtiomuodostuksen myötä. Kysymys alkuperäiskansojen oikeudesta maahan onkin ollut poliittisesti hyvin latautunut ja vaikeasti ratkaistava asia.

Pohjois-Amerikassa on käyty alkuperäiskansojen ja valtion kesken usein pitkiä ja mutkikkaita maasopimusneuvotteluita, joiden kautta on palautettu paikallisille yhteisöille hallintaoikeuksia maa-alueeseen ja sen luonnonvaroihin. Venäjällä vastaavaa mekanismia ei ole. Pohjoismaissa Norjan pohjoiseen Finnmarkin lääniin säädetty Finnmark-laki antaa paikalliselle väestölle muusta maasta poikkeavaa päätösvaltaa alueen maankäyttöön. Mutta laki ei koske vain saamelaisia, vaan alueen kaikkia asukkaita.

Kansainvälisen työjärjestön ILO:n sopimus numero 169 takaa alkuperäiskansoille oikeuksia perinteisiin maa-alueisiinsa. Arktisen alueen maista vain Norja ja Tanska ovat sen ratifioineet. Suomessa ratifioinnista on keskusteltu vuosikausia pääsemättä eteenpäin. Ei ole kyetty ratkaisemaan, mitä ratifointi käytännössä merkitsisi. Paikallisella tasolla on myös keskusteltu paljon ja ajoittain kiivaasti siitä, kuinka mahdollisia maa-alueita sovellettaisiin ja kuka täyttää saamelaisuuden määritelmän, joka virallisesti pohjaa kieliperustaan ja itseidentifiointiin.

Suomessa saamelaisten asema alkuperäiskansana on kirjattu perustuslakiin, joka turvaa heille omaa kieltä ja kulttuuria koskevan kulttuuri-itsehallinnon.

Saamen lippu virallistettiin vuonna 1986. Lipun kuva-aihe tulee noitarum-musta ja ruotsinsaamelaisen Anders Fjellnerin (1795–1876) runosta *Biejjen baernieh* eli Auringonpojat. Lipun on suunnitellut norjansaamelainen taiteilija Astrid Båhl.

Saamelaiset

- Neljän valtion (Norja, Ruotsi, Suomi, Venäjä) alueella asuva kansa.
- Euroopan unionin ainoa alkuperäiskansa.
- Saamelaisten määräksi arvioidaan yleisimmin 70 000 – 100 000. Virallisia tilastoja ei ole.
- Saamelaisia on Norjassa noin 40 000, Ruotsissa noin 20 000, Suomessa lähes 10 000 ja Venäjällä noin 2 000.
- Kaikissa saamelaisalueen maissa puhutaan useita saamelaiskieliä.
- Nykyään puhutut saamelaiskielet ovat eteläsaame, uumajansaame, luulajansaame, piitimensaame, pohjoissaame, inarinsaame, kolttasaame, kildininsaame ja turjansaame.
- Kielistä vahvin on pohjoissaame. Monen kielen puhujat lasketaan vain muutamassa sadassa.
- Saamen kielet kuuluvat suomalais-ugrilaiseen kieliryhmään.
- Suomessa, Ruotsissa ja Norjassa on vaa-leilla valitut saamelaisparlamentit.
- Saamelaisia edustaa Arktisessa neuvostossa Saamelaisneuvosto.

Monikulttuuriseksi syntyneet

Saamelaisen komediasarjan tekijät tietävät, minne he kuuluvat. ”Meidän ihmisten” pariin eli Saamenmaalle. Välillä he kuitenkin potevat saamelaisstressiä.

Vaikka Suvi West on asunut reilun vuoden Helsingissä, hänen kotinsa tulee aina olemaan Suvannon kylä Utsjoen Outakoskella. Kylä sijaitsee kahden kosken välissä Tenojoen varrella.

– Se on maailman kaunein paikka. Ei kaunein kaikille mutta kaunein minulle.

Suvannon kylässä West asui 12-vuotiaasta 16-vuotiaaksi, jolloin hän pääsi ilmaisu- ja taitopainotteiseen lukioon Tampereelle. Ensimmäisen vuoden hän opiskeli silti Utsjoen lukiossa, koska halusi kirjoittaa saamen kielen äidinkielenään.

Kirste Aikio on puolestaan syntynyt etelään – Jämsänkoskelle – ja kulkenut pohjoiseen. Hänenkin juurensa ovat Utsjoella, josta hänen isänsä on kotoisin. Itse asiassa molemmilla nuorilla naisilla on saamelainen isä ja suomalainen äiti. Silti molempien ”äidinkieli” on isien kieli eli saame.

Kun Aikio oli 6-vuotias, hänen perheensä muutti siihen ainoaan paikkaan maailmassa, missä saame on aito valtakieli: Kautokeinoon Norjaan. Paikkaan, jossa vanhat suvut ovat ylpeitä saamelaisuudestaan ja antavat sen näkyä puheissaan ja pukeutumisessaan.

West ja Aikio kävivät koulunsa saamen kielellä, mutta siinä missä Aikio puhui kavereidensa kanssa Norjassa saamea, West jutteli kavereidensa kanssa Suomen puolella suomea. Jostain syystä valtakielen käyttö tuntui tuolloin hienommalta ja helpommalta.

– Olemme kavereiden kanssa vasta jälkikäteen vaihtaneet saameen. Se tuntuu luonnollisemmalta ja olemme havahtuneet saamen kielen tilaan.

Märät säpikkäät

West ja Aikio opiskelivat samaan aikaan multimedialinjalla Saamelaisalueen koulutuskeskuksessa Inarissa. Yhteisistä

koulutöistä syntyi idea televisiosarjasta, aika hauska sellaisesta. Nuoret naiset nostettiin saamelaisuuden epävirallisiksi äänitorviksi, kun heidän ohjelmaansa *Märät säpikkäät* alettiin vuonna 2012 näyttää Ylellä.

– Ei meille ollut tietoinen valinta, että ”nyt käsitellä saamelaisasioita huumorin kautta”. Silti huumori on hyvä tapa lisätä ymmärrystä suomalaisten ja saamelaisten välille. Huumorikin voi olla syvällistä, Aikio sanoo.

Ohjelman ensimmäisessä osassa saamelaiset saapuvat Helsinkiin. Mutta miten elämä Helsingissä lopulta eroaa elämästä Saamenmaassa?

– Se on niin eri kulttuuri kuin voi olla, eri maailma, Aikio tiivistää.

– Olen jälkikäteen tajunnut, että olen metsäläinen, metsässä kasvanut. Kun elää kylässä, jossa ei ole harrastuksia tai ikätovereita, tekemisen pitää löytyä siskoista, veljistä tai oman pään sisältä, West kuvailee.

Tuo erilainen maailma on muovannut naisia monin eri tavoin. Kotona he oppivat luontevasti kunnioittamaan eri kulttuureja. Heille on esimerkiksi itsestään selvää, että kieli saattaa samassa porukassa vaihtua moneen otteeseen. Kukaan ei paheksu tai käske puhumaan niin, että kaikki ymmärtävät.

– Muita kulttuureja ei väheksytä eikä hypetetä. Saamelaiset ovat maailmankansalaisia, West kertoo.

Eri kieliin ja kulttuureihin on totuttu alueella, jolla puhutaan yhdeksää eri saamen kieltä sekä suomea, ruotsia, norjaa ja venäjää. Valtioiden rajat ovat paljon Saamenmaata nuorempia. Kaupungissa asuvat saattavat kauhistella, kuinka kukaan pystyy asumaan Inarissa tai Utsjoella – paikoissa, jotka ovat ”kaukana kaikesta”.

– Saamenmaalla ei tunne olevansa yksin. Siellä on luonto, joka kuuluu juuri minulle ja jonne minä kuulun. Se on kaveri, antaa elinkeinon ja elämän, syyn herätä aamulla, West kuvailee.

Vaikka Westillä ja Aikiolla on suomalaiset

© Tarinatalo Oy

äidit, he tuntevat vahvasti olevansa juuri saamelaisia suomalaisuutta väheksymättä.

– Olemme kasvaneet saamelaiskulttuurissa ja se on hirveän rakas, Aikio sanoo.

– Voihan sitä alkaa sitten 50-vuotiaana etsiä suomalaisia juuriaan, West naurahtaa.

Stressi kulttuurin säilymisestä

Aikio asuu pienen lapsensa kanssa Inarissa, jota hän kuvailee eri kulttuurien sulatusuuniksi. Hänelle Saamenmaalla asuminen on tärkeää paitsi itsensä myös lapsen takia. Pienen lapsen äitinä Aikio on saanut omakohtaisesti huomata, kuinka vaikeaa on saada lapsi pitämään saamen kieli äidinkielenään.

Monissa kylissä suomalaiset ja saamelaiset pysyttelevät omissa porukoissaan. Aikion ja Westin mukaan se on kielen kannalta hyvä, koska suomalaisten joukossa puhutaan helposti suomea. Toisaalta tilanne voi johtaa ennakkoluuloihin ja väärinkäsityksiin.

Suvi West ja Kirste Aikio naurattavat televisiosarjassa *Märät säpikkäät*, jonka huumori kumpuaa suomalais- ja saamelaiskulttuurien eroista. Nimensä ohjelma on saanut poron koipi-nahoista tehdyistä säärystimistä, säpikkäistä.

Saamelaiskulttuurissa korostetaan suvun merkitystä, eikä sitä hämmästellä, jos aikuinen ihminen asuu omien vanhempiensa tai sisarustensa kanssa. West muutti pääkaupunkiin Märkien säpikkäiden teon takia. Reilun vuoden jälkeenkin hän tuntee olevansa kuin ulkomailla ja kaipaa pohjoiseen. West tuntee huonoa omaatuntoa, kun ei ole kotikylässään Utsjoella, mutta ei ole ihan varma, johtuuko se siitä, että hän *haluaisi* olla siellä vai siitä, että hänen *pitäisi* olla siellä.

– Meillä on paineet jatkaa kulttuuriamme, olla sellaisia kulttuurin kantajia, yhteisön välittäjiä, West ja Aikio kuvailevat yhdessä.

Vastuu oman kulttuurin ja kielen säilyttämisestä on saamelaisilla eri luokkaa kuin vaikkapa pieneksi kansaksi miellettyillä suomalaisilla. Niinpä Westkin hankki kalliit materiaalit saamelaisilkin tekoa varten, vaikka ei edes pidä käsitöiden tekemisestä. Mutta kun jokaisen saamelaisnaisen kuuluu tehdä käsitöitä. Samaan aikaan pitää osata paljon muutakin, sillä länsimaalaiset paineet ovat puskeneet myös saamelaislasten ja -nuorten elämään. Pitää kouluttautua ja tulla toimeen sekä huolehtia itsestä monin tavoin.

– Olemme koko ajan saamelaisuuden ja länsimaalaisuuden välissä.

Kun kantaa vastuuta koko kulttuurin säilymisestä, on tärkeää säilyttää perinteiset tiedot, tavat ja taidot. Vasta kun hallitsee ne, voi tehdä jotakin uutta.

© Anna Stammler-Gossmannin albumi

Lapin pääkaupunki Rovaniemi on pinta-alaltaan Suomen suurin kaupunki, yhteensä 8016 neliökilometriä. Asukkaina on yli 60 000 ihmistä ja 14 000 poroa. Rovaniemi tuhoutui lähes kokonaan toisessa maailmansodassa. Nykyisin kaupunkia markkinoidaan ennen kaikkea joulupukin virallisena kotipaikkana ja se on kansainvälisesti tunnettu matkailukaupunki.

Minun Rovaniemeni

”**A**ntropologina haluan murtaa kulttuurisia koodeja. Todellista iloa syntyy, kun alkaa ymmärtää uutta asuinpaikkaa paikallisesta näkökulmasta. Samalla sopeutuminen helpottuu – etenkin, jos muuttaa pohjoiseen etelästä, tulee pieneen kaupunkiin paljon suuremmasta tai saapuu aivan erilaisesta kulttuurista.

Saavuin Rovaniemelle Cambridgesta Englannista, jossa vietin muutama vuoden. Sitä ennen asuin monta vuotta Saksassa Kölnissä, joka on yli miljoonan asukkaan kaupunki. Minua kiehtoi ajatus, että voisoin tehdä pohjoiseen liittyvää tutkimustani asumalla samaan aikaan pohjoisessa.

Suomea koskevat tietoni olivat selvästi rajallisia. Ne koostuivat Arto Paasilinnan kirjoista ja muutamasta diplomaattien ja matkailijoiden teke-

mistä julkaisuista. En tuolloin tiennyt edes sitä, että Rovaniemi oli joulupukin kotipaikka.

Kun vireän kaupunkiympäristön vaihtaa tällaiseen pohjoiseen paikkaan, voi menettää jotain mutta sen tilalle voi tulla jotain hienoa. Uuteen kulttuuriin kiinni pääseminen on haastavaa ja samaan aikaan jännittävää.

Onko Rovaniemi metsässä oleva pikkukaupunki vai metsää, joka on kaupungissa? Miksi täällä ihmisillä on kesämökki, vaikka metsä enimmäkseen ympäröi asukkaita muutenkin? Miten ruopatella naapureiden kanssa, jotka ensi alkuun eivät ole ollenkaan puheliaita? Miksi suomalaisten omenien pitäisi olla luomua, kun ne kasvavat paikassa, jossa ilmasto-olot ovat kaukana suotuisista? Kysymykset innostivat uppoutumaan syvemmälle paikalliseen elämäntapaan.

Joitakin asioita oppii äkkiä ja luonnostaan. Cambridgen koulussa opettajille sanottiin ”yes, sir” tai ”no, sir”. Tyttäreni oivalsi tuota pikaa, että sama ei toimi lappilaisessa koulussa. Ensimmäinen muodollinen kirjeeni pankinjohtajalle alkoi ilman mitään herroittelua tai rouvittelua. Pelkkä ”Hei”. Jossain muualla se olisi varmaan tuntunut aika tylyltä, mutta täällä Rovaniemellä se on luonteva eikä ollenkaan loukkaava tapa tervehtiä. Sillä voin kohteliaasti kertoa, ettei vastaanottajan tarvitse tuntea itseään häirityksi.

Jotkut koodit eivät ole yhtä ilmeisiä. Niihin saa tuntumaa, kun paneutuu tarkkailemaan paikallista elämäntapaa. Paras keino siihen on seurata ympäröivän luonnon rytmiä. Täällä oivaltaa nopeasti, kuinka paljon luonto määrittää elämistä. Marjojen poimintaa syksyllä, lumen kolausta talvella, hiihtoloma keväällä, mattojen pesua ulkosalla kesällä – ne liittyvät melkein jokaiseen kotiin. Näin sitä huomaa, että aina on jotain, josta voi naapurin kanssa keskustella.

Äkkiä hoksaa myös, että Nokian kumisaappaat ovat löytäneet tiensä omaan eteiseen ja että Marimekon verhojen valtavat kuvioinnit toistuvat oman ikkunan edessä. Sillä välin on jo hyväksynyt kerran inhoamansa matkapuhelimen käytön ja oppinut elämään ilman kiinteää puhelinlinjaa tässä ”Nokia-maassa”.

Kun autoni edessä Rovaniemen ruuhkatunteina on viisi muuta autoa, valitan jumittavasta liikenteestä. Mietin ulkomaan matkojeni ajoitusta sen mukaan, että Rovaniemellä olisi hienoa olla marja-aikaan. Nautin kaupungin pienestä koosta – vaikka Suomen mitta-kaavassa tämä on keskisuuri – ja sen myötä mukavista kävely- ja pyöräilyetäisyyksistä. Eikä sekään niin haittaa, että kaikki tuntevat kaikki.

Kulttuuristen koodien tunteminen on vaihtumassa niiden sisäistämiseen. Äskettäin löysin itseni ajattelemasta, kuinka mukavaa olisi rentoutua mökillä Rovaniemen stressaavan kaupunkilaiselämän jälkeen.”

Anna Stammler-Gossmann työskentelee tutkijana Lapin yliopiston Arktisessa keskuksessa Rovaniemellä, Suomessa.

MUUTTUVA ILMASTO

© Kamil Jagodziński

Arktinen ilmasto lämpenee, näin ovat tutkimukset ja tiedotusvälineet julistaneet jo monen vuoden ajan. Syksyllä 2012 uutiskynnys ylittyi jälleen näkyvästi, kun arktisen merijään pinta-ala mitattiin pienemmäksi kuin koskaan. Edellinen ennätys oli vuodelta 2007. Uusia on lupa odottaa, sillä ennusteiden mukaan edessä on ennen pitkää kesäisin kokonaan sula arktinen merialue. Myös jään paksuus on ohentunut.

Kyse on nyt siitä, kuinka nopeasti meillä oleva muutos etenee, useiden vuosikymmenten kuluessa vai jo nopeammin. Arktisen ilmaston kokonaisuudessa vaikuttavat monet tekijät, lämpötilan ohella esimerkiksi tuuli ja merivirrat. Muutoksen nopeus ja laajuus on yllättänyt tutkijat. Edessä näkyy tulevaisuus, jossa vanha monivuotinen jää on kadonnut. Pohjoinen jäämeri jäätyisi silloin sydäntalvella ja sulaisi kesällä aivan kuin Suomen meret

tekevät. Juuri tähän skenaarioon perustuu taloudellinen, poliittinen ja strateginen mielenkiinto arktisia vesiä kohtaan uutena globaalina liikenneväylänä.

Jäätikkö sulaa, meri nousee

Ilman lämpeneminen sulattaa jäätä myös kiinteän maan päällä olevilta jäätiköiltä Huippuvuorilla, Alaskassa, Kanadan pohjoisilla saarilla ja Grönlannissa. Yksin Grönlannissa on jäätä niin paljon, että sen sulaminen nostaisi meren pintaa seitsemän metriä. Kokonaan jäättömäksi ei Grönlanti voi muuttua satoihin vuosiin, mutta pienemmälläkin sulamismäärillä on vaikutuksia. On rannikkoalueita, saaria, saarivaltioita, kaupunkeja ja viljelysseutuja, joiden kohtaloon vaikuttaa jo vähäinen meren pinnan nousu. Mitä enemmän vettä valuu jäätiköltä mereen Grönlannissa, sitä vaikeampaa on elämä Bangladeshin matalilla suistomailla.

Grönlannin jäättilanne vaikuttaa koko maailmaan. Sen sulamisvesien on arvioitu nostavan merenpintaa 5–20 senttiä tällä vuosisadalla.

© Outi Mähönen

Arktisen alueen lunta, jäätä, vettä ja ikiroutaa tarkastellut Arktisen neuvoston alaisen työryhmän (AMAP) tutkimusvuodelta 2009 arvioi Grönlannin sulamisvesien vaikutuksen meren pinnan nousuun tällä vuosisadalla olevan 5–20 senttiä. Maailmanpankki puolestaan

totesi vuonna 2012, että meren pinnan nousu metrillä vuoteen 2100 mennessä on mahdollista, kun kaikki tekijät lasketaan yhteen. Jäätiköiden sulamisen ohella myös lämpölaajeneminen nostaa meren pintaa.

Lämpeneminen kiihdyttää itseään

Monet tutkimukset ja laskelmat ovat osoittaneet, että ilmaston lämpenemisen vauhti on arktisilla alueilla keskimäärin nopeampaa kuin muualla. Arktisella alueella on hyvin vähän teollisuutta, liikennettä tai muita toimintoja, joilla olisi kasvihuoneilmion kannalta mainittavaa merkitystä päästöjen aiheuttajana. Silti arktisen ilmaston lämpenemisellä on seurauksia, jotka voivat itsessään kiihdyttää kasvihuoneilmiötä. Kun lumi- ja jääpeitteen määrä vähenee, maapallon pinnalla on entistä enemmän tummia alueita, jotka imevät auringon lämpösäteilyä eivätkä heijasta sitä takaisin, kuten valkea pinta tekisi. Tätä ilmiötä kiihdyttää myös ilmavirtauksissa kulkeutuva noki. Mustat hiukkaset tummentavat

Ilmaston lämpenemisen vaikutukset näkyvät dramaattisesti Alaskan Sishmarefissa. Erosion takia inuittikylän taloja romahtaa mereen. Noin 500 asukkaan kylä onkin jo usean vuoden ajan haaveillut siirrosta turvallisen välimatkan päähän romahtavasta rannikosta.

Jääkarhu on maapallon suurin maan pinnalla elävä lihansyöjä. Se saalistaa jäällä ja synnyttää poikasensa lumiluolassa.

valkoista pintaa ja mitä pohjoisempana päästöstä on, sitä voimakkaampi on vaikutus.

Tundralla varvikko kasvaa entistä korkeammaksi. Tämä pusikon metsittyminen rikkoo lumen pintaa talvisin, eikä heijastusvaikutus ole edes lumipeitteen aikana yhtä suuri kuin ennen.

Arktisen ikiroudan sulaminen puolestaan saattaa tuntuvalla tavalla vaikuttaa kasvihuoneilmioon koko planeetan tasolla. Ikiroutaan on varastoitunut erittäin paljon kasvihuonekaasuja kuten hiilidioksidia ja metaania, eikä ikiroudan tilannetta ole otettu mukaan hallitusten välisen ilmastopaneelin IPCC:n käyttämiin ilmastomalleihin.

YK:n ympäristöjärjestö UNEP arvioi 2012, että ikiroudan sulamisen aiheuttamat hiilidioksidipäästöt saattavat tämän vuosisadan aikana olla satojen gigatonnin luokkaa, mikä olisi kymmeniä prosentteja koko maailman päästöistä. Tämän

oheen tulee vielä vapautuvan metaanin vaikutus.

Ikiroudan sulaminen vaikuttaa muutenkin. Sen varaan rakennetut talot, tiet, öljy- ja kaasuputket, lentokentät ja muu arktinen infrastruktuuri kärsii pahasti, jos niiden alla oleva maaperä pehmenee. Tällä on suuria taloudellisia seurauksia näillä alueilla.

Kaikkia arktisen ilmaston muuttamisen seurauksia ei voida ennakoida. Esimerkiksi Euroopan suursäätilan oikkuihin – pohjoisen Euroopan talven kylmyys, kesän kosteus, eteläisen Euroopan kuivuus – on haettu selityksiä arktisen Jäämeren lämpenemisestä. Siellä tapahtuvat ilmiöt voivat muuttaa vallitsevia ilmavirtauksia, jolloin Eurooppaan tulisi kylmiä talvituulia Siperian suunnalta. Tämäntapaiset kytkennät ovat usein kuitenkin vaikeasti todennettavissa, etenkin jos kyseessä ovat lyhyen ajan sisään tapahtuneet muutokset.

Myrkyjä puhtauden keskellä

Ilmaston lämpeneminen ei ole ainoa asia, jossa hyvin kaukana tapahtuva ihmistoiminta kärjistää tilannetta juuri arktisilla alueilla.

Kanadan arktisilla alueilla eletään ympäristössä, jossa ei ole minkäänlaisia omia saastelähteitä. Perinteinen ruokavaliio on suoraan luonnosta peräisin ja lähtökohtaisesti hyvin terveellistä. Tutkijat kuitenkin löysivät 1980-luvulla huomattavan korkeita torjunta-ainepitoisuuksia Kanadan pohjoisten alkuperäiskansojen äidinmaidosta.

Kävi ilmi, että juuri ruokavaliossa silti oli syy. Erilaisia jäämiä teollisuuden päästöistä ja maatalouden torjunta-aineista kuten PCB:tä ja DDT:tä kulkeutui kohti pohjoista tuhansien kilometrien päästä ilmapirtausten mukana ja merivirtoja ja

jokia pitkin. Arktisen alueen ravintoketjussa ne kertyivät esimerkiksi kaloihin ja hylkeisiin kunnes päätyivät huipulle, jääkarhuihin ja ihmisiin.

Tukholmassa allekirjoitettiin vuonna 2001 sopimus, joka kieltää useiden pysyvien orgaanisten yhdisteiden käytön. Taustalla oli maailmanlaajuinen huoli vaikutuksista. Tämän myötä kaukokulkeumana arktiselle alueelle tulevien jäämien määrä on pienentynyt mutta ei poistunut. Toimenpiteistä huolimatta saasteita ja saastelähteitä on yhä jäljellä, eivätkä sopimukset kata kaikkea. Lisäksi muitakin uhkia on olemassa. Esimerkiksi arktiselle alueelle kulkeutuva ja ruokaketjuun kertyvä raskasmetalli elohopea on yhä ongelma, jota ei ole ratkaistu. Elohopea koskevasta sitovasta kansainvälisestä sopimuksesta neuvotellaan parhaillaan.

Kansainvälisen polaarivuoden suurkonferenssin teemana oli siirtyminen tiedosta toimintaan. IPY 2012 -konferenssi keräsi Montrealiin yli 2000 Arktisen ja Antarktisen tutkijaa, päättäjää ja aiheesta kiinnostunutta. Puhujien joukossa oli muun muassa Norjan entinen pääministeri Gro Harlem Brundtland, johon kestävän kehityksen käsite pitkälti henkilöityy.

© Markku Heikkilä

Arktisen merijään muutokset

Otsonista sovittiin, ilmastosta ei

Myös otsonikerrosta suojelevan kansainvälisen otsonisopimuksen juuret ovat napa-alueilla. Etelänavan ja pohjoisnavan ympärille levittäytynyt terveydelle vaarallinen otsoniaukko syntyi muun muassa jääkaapeissa käytetyistä freonikaasuista. Ilmakehän otsonille vaaralliset aineet kiellettiin Montrealin sopimuksella 1980-luvun lopulla.

Erityisesti arktisilla alueilla ilmastomuutos on nopeaa, mutta kyseessä on globaali ongelma, eivätkä YK:n alaiset kansainväliset ilmastosopimusneuvottelut ole johtaneet tavoiteltuihin tuloksiin. Näköpiirissä ei ole arktisen ilmaston

lämpenemiseen vaikuttavan kehityksen päättymisen.

Näkyvin symboli ilmastomuutoksen seurauksille on napa-alueiden valtias eli jääkarhu, jolla on eri kantoja eri maantieteellisillä alueilla. Jossain kannat pysyvät toistaiseksi ennallaan, jossain ne taantuvat. Ilman jääalueita ei jääkarhujen lisääntyminen, liikkuminen ja ravinnon hankinta onnistu. Siksi jääkarhuja kohtaa elämän vaikeutuminen, kannan pirstaloituminen ja karhujen vetäytyminen ihmisten ilmoille sitä nopeammin, mitä enemmän jään määrä pienenee normaalioloista.

Muut eläinkuntaan kohdistuvat muutokset voivat olla ihmisen silmissä symbo-

liarvoltaan pienempiä mutta yhtä kaikki merkittäviä. Pohjoiset meret ovat merkittäviä kalastusalueita ja kalat puolestaan ovat riippuvaisia planktonista, muusta ravinnosta ja meriveden lämpötilasta. Kun vallitsevat olot muuttuvat, liikkeelle lähtee erilaisten vaikeasti ennakoitavien seurausten ketju.

Epävarmuus kasvaa

Osa arktisen alueen asukkaista on riippuvaisia siitä, että alueen ilmastoto pysyy entisellään ja ennakoitavana. Osalle heistä sillä ei ole niin suurta merkitystä. Jotkut vaikutukset, kuten meren pinnan nousu, voivat olla suurempia muualla asuville. Pohjoista Eurooppaa lämmittävän Golf-virran kohtaloa on pohdittu paljon. Jos sen kiertä muuttuu meriveden lämpömuutosten tai jäätiköltä sulavan makean veden vuoksi, Pohjois-Euroopan tähän asti suotuisa ilmasto mullistuu viileämmäksi. Golf-virran muuttuminen on epätodennäköinen vaihtoehto, mutta ilmastokeskusteluun kuuluu käsite ”tipping point” eli käännekohta. Jossain voi olla raja, jonka ylittymisen jälkeen muutokset ovat suuria ja äkkinäisiä.

Vaikka tutkijat ovat yksimielisiä meillä olevasta ilmastomuutoksesta, sen lopullisten seurausten arvioinnista vallitsee yhä suuri epävarmuus. Ilmasto-historia kertoo hyvinkin suurista nopeista muutoksista.

Toistaiseksi esimerkiksi Suomen Lappi kuuluu niihin alueisiin, joissa ilmaston lämpenemisen vaikutukset tavalliseen elämään ovat olleet vähäisiä. Marginaalit ovat kuitenkin pieniä. Marraskuussa 2011 jouduttiin alppihiihdon maailmancup Levillä Lapissa perumaan, koska rinteet olivat aivan mustia ja lämpötila suojan puolella. Marraskuussa 2012 talvi tuli varhain ja olot rinteissä olivat ihanteelliset.

Matkailulle ja muille arktisille elinkeinoille kuten porotaloudelle ja metsänhoidolle talven ennakoitavuus on tärkeää. Ilmastomuutoksen leimallisin vaikutus tähän asti on ollut juuri tulevaisuutta

Arktinen ilmasto

- 2005–2010 on ollut lämpimin koskaan arktisella alueella mitattu kausi.
- Viimeisten sadan vuoden aikana arktinen alue on lämmennyt kaksi kertaa nopeammin kuin maapallo keskimäärin.
- Jäämeren odotetaan olevan kesäisin lähes jäätön 30–40 vuoden kuluessa.
- Arktisten jäätiköiden, jäisten huippujen ja Grönlannin jääkentän sulaminen aiheuttivat yli 40 prosenttia globaalista meren pinnan noususta vuosina 2003–2008.
- Satelliittihavainnot alkoivat vuonna 1979. Ennen vuotta 2000 arktisen merijään vuosittainen pienin laajuus vaihteli 6,2–8,0 miljoonan neliökilometrin välillä. Syyskuussa 2012 merijään laajuus oli 3,41 miljoonaa neliökilometriä.

Lähteet: EU:n komission arktinen tiedonanto 2012, AMAP/SWIPA 2011, Ilmatieteen laitos

koskevan epävarmuuden lisääntyminen. Syntyykö talvisen vesisateen vuoksi porojen laiduntamista haittaava kova jäinen kerros tai jääkö maapohja liian pehmeäksi tukkipuiden saamiseksi talvella liikkeelle? Lapin matkailulle puolestaan mielikuvat ovat tärkeitä. Joulupukin pitäisi lähteä matkaan valkeiden lumihankien keskeltä eikä rämpiä poroineen märässä, mustassa ja lumettomassa metsässä.

© Malgorzata Blaszyk

Tutkija Martina Schäfer ensimmäisellä tutkimusmatkallaan Huippuvuorilla.

Tutkijat arvoitusta ratkomassa

Arktinen jääpeite kutistuu ja tundrat metsittyvät. Tutkijoiden ansiosta tiedämme näistä ilmaston lämpenemiseen liittyvistä ilmiöistä koko ajan enemmän, mutta joskus ilmastonmuutos vaikeuttaa ilmastonmuutoksen tutkimusta.

Saksalainen jäätutkija Martina Schäfer uskoo, että mannerjäätiköiden reunoilla olevilla pienillä jäätiköillä voi olla iso rooli ilmastonmuutoksen vaikutuksissa.

– Tutkijoiden mielenkiinto on kohdistunut pääasiassa isoihin mannerjäätiköihin, kuten Grönlantiin ja Antarktiseen. Itse kuulun niihin, joiden mielestä pitäisi tutkia, miten pienet jäätiköt vaikuttavat meren pinnan nousuun tulevien 15–20 vuoden aikana.

Arktinen merijää kutistui kesän 2012 aikana

ennätyspieneksi. Maallikko syyttää ilmastonmuutosta ja pitää ilmiötä huolestuttavana. Näin ajattelee myös tutkija.

– Vain suppeasti omasta näkökulmasta ajatellen ilmiöstä on hyötyä, esimerkiksi öljyä porattaessa.

Tutkimusmatka peruuntui sulan takia

Schäfer työskentelee Lapin yliopiston Arktisessa keskuksessa Rovaniemellä. Hän on kahtena vuotena matkannut Huippuvuorille kansainvälisessä tutkijaryhmässä, joka on tehnyt mittauksia Hansbreenin jäätiköllä ja tutkinut vaikeapääsystä Paierlbreenin jäätikköä.

– Keväällä 2012 tutkimusmatka jouduttiin perumaan, koska tutkimusmatkalle ei sulan

takia päässyt moottorikelkalla. Ajankohtaa yritettiin vaihtaa, mutta merijäätä ei ollut tuolloinkaan riittävästi. On olemassa riski, ettemme pääse paikalle tulevaisuudessaan keväisin ilman helikopteria.

Jäätikkötutkimukset linkittyvät ilmastonmuutokseen eri tavoin. Ne voivat esimerkiksi auttaa ymmärtämään ilmastojärjestelmää ja ennakoimaan jäätiköiden sulamista ja sitä kautta auttaa tulevaisuuden ennakoinnissa. Schäferin Huippuvuorilla tekemän tutkimuksen tavoitteena on oppia ymmärtämään paremmin jäätiköiden virtauksiin liittyviä prosesseja, kuten epätavallisen nopeita jäätikköpurkauksia.

– Kyse ei siis ole pelkästään sulamisesta, Schäfer täsmentää.

Satelliitteja ja keppejä jäässä

Jäätikkötutkimus on yhdistelmä vanhoja keinoja ja uusinta tekniikkaa. Esimerkiksi jäätikön massatasetta voi mitata kaivamalla lumikuoppia, kairaamalla tai mittakepeillä. Massatase kertoo jäätikön massan muutoksista ja siten sen tulevaisuudesta. Toisaalta nykytutkijoilla on käytössä myös tehokkaat GPS-paikantimet ja satelliittikuvat, joiden avulla voidaan tarkastella vaikkapa jäätikön profiilia.

Miten ilmastonmuutos vaikuttaa tundran kasvillisuuteen? Tutkijat Timo Kumpula ja Hanna Strengell mittaavat kasvillisuuden heijastusarvoa Jamalin niemimaalla.

Joidenkin tutkijoiden mielestä jäätiköitä voidaan jatkossa tutkia jopa vain etämenetelmillä, mutta Schäferin uskoo, että kenttätöytä tarvitaan myös tulevaisuudessa.

– Satelliittikuvat ja paikan päällä tehdyt mittaukset täydentävät toisiaan. On erittäin tärkeää, että tutkija pääsee tutkimalleen jäätikölle. Tutkijan täytyy kokea paikka, tuntea se. Vasta paikan päällä ymmärtää, kuinka paljon työtä ja riskejä mittauksiin sisältyy, Schäfer kuvailee.

Maantieteilijä tutkii tundraa

Myös maantieteilijä **Timo Kumpula** korostaa kenttätöön merkitystä. Hän tutkii ilmastonmuutoksen vaikutusta tundran kasvillisuuteen Jamalin niemimaalla Venäjällä. Kumpula pyrkii havainnoimaan kasvillisuudessa tapahtuneita muutoksia muun muassa satelliittikuvien ja maastoaineistojen avulla.

– Kun tutkija tulkitsee satelliittikuvia, hänellä on tärkeää olla tuntuma tutkimusalueeseen ja siihen, mitä todellisuudessa on satelliittikuvien värien takana.

Tutkimusryhmä on kerännyt aineistoa viideltä eri alueelta ja sadoilta maastokoealoilta. Aineistojen perusteella näyttää, että paikoitellen noin 10–20 prosenttia

matalahkosta pajukosta ja lepikosta on kasvanut kaksimetrisiksi viimeisen 30–40 vuoden aikana. Tutkimusaineistoon kuuluu muun muassa pajujen vuosilustonäytteitä eli vuosittaisesta kasvusta kertovia näytteitä.

– Ne näyttävät korreloivan erittäin hyvin olemassa oleviin ilmastoasema-aineistoihin, joita Neuvostoliiton ja myöhemmin Venäjän säähavaintoasemat ovat alueelta keränneet.

Tutkituilla alueilla pajut ovat siis selkeä ilmastomuutoksen indikaattori, minkä takia tutkimusryhmä yrittää löytää esimerkiksi vanhoissa järvenpohjissa ja ikiroudassa säilyneitä pajun runkoja.

Vinkki poronhoitajilta

Kumpula työskentelee Itä-Suomen yliopiston Historian- ja maantieteiden laitoksella. Hän on tehnyt useita kenttämatkoja Jamalin niemimaalle monitieteisessä tutkimusryhmässä. Ensimmäisellä tutkimusmatkallaan vuonna 2005 ryhmä joutui turvautumaan helikopterikuljetukseen, jolla taittui 400 kilometriä.

– Nyt samalle alueelle pääsee junalla, joka on rakennettu juuri avatun Bovanenkovan kaasukentän tarpeisiin.

Kumpula on aiemmin tutkinut porojen laidunmailla tapahtuneita muutoksia muun muassa Nenetsian ja Jamal-Nenetsian piirikunnissa, joissa kaasu- ja öljyentät valtaavat yhä enemmän tilaa. Kentät vaikuttavat sekä ympäristöön että poronhoitoyhteisöihin.

Myös tundran ilmastoa kartoittava tutkimus liittyy vahvasti poronhoitoon. Juuri nenetsien ansiosta tutkijat alun perin kiinnostuivat pajukoiden kasvun lisääntymisestä tundralla. Aiempaa tiheämmät ja korkeammat pajukot vaikeuttavat porojen paimentamista. Ilmaston lämpeneminen voi lisätä talven aikaisia suojakelejä, jotka voivat olla kohtalokkaita luonnonlaitumilta jäkälää kaivaville poroille.

– Poron on vaikea tai mahdoton kaivaa jäkälää suojakelien jälkeen jäätyneen hangen alta, eikä tundralla ole mahdollisuuksia lisäruokkia poroja, kuten esimerkiksi Suomen poronhoitoalueella. Tämä voi johtaa porojen nälkiintymiseen ja mehtymiseen, mikä aiheuttaa merkittäviä tappioita poronhoidolle.

Lapissa suurimmat tulvat ovat keväällä lumien sulaessa. Ilmastonmuutos vaikuttaa kevät-tulviin lähinnä lumen määrässä tapahtuvien muutosten ja säätilan äkillisen vaihtelun kautta. Tulvatilanteen arvioidaan lähitulevaisuudessa pysyvän pohjoisessa nykyisen kaltaisena, mutta etelämpänä tulvien uskotaan lisääntyvän.

Ilmaston lämmetessä muuttolinnot palaavat keväällä aikaisemmin. Arktisen keskuksen erikoistutkija Jukka Jokimäen mukaan naurulokkien kevätmuutto on aikaistunut Rovaniemellä parilla viikolla viime vuosikymmenien aikana.

POHJOINEN AARREAITTA

© Kamil Jagodziński

Kesällä 2007 venäläinen syvän meren tutkimussukellusvene kävi asettamassa Venäjän lipun meren pohjaan Pohjoisnavan alle.

Julkisuutta sukellus sai roppakaupalla, etenkin kun paljastui, että asiasta kerroviin uutisiin oli lainattu kuvituspätkä Titanic-elokuvasta. Harva yksittäinen tempaus on arktisilla alueilla herättänyt yhtä paljon mediahuomiota ja synnyttänyt yhtä paljon ylitulkintoja. Mutta oli PR-temppu sitten onnistunut tai epäonnistunut, kysymystä Pohjoisnavan omistuksesta ei tämä sukellus ratkaissut mihinkään suuntaan.

Vaikka jääpeitteen sulaminen on kiihtynyt ja rannikkoreitit avautumassa, varsinaisiin Pohjoisen jäämeren uumeniin eivät vielä pääse kuin erittäin hyvät jäänmurtajat. Pinnan alla taas ovat liikkuneet vain suurvaltojen sukellusveneet, melkein aina sotilaiden komennossa.

Kartoilla tilanne on toinen. Niihin on piirretty sektoreita, linjoja ja vyöhykkeitä halki pohjoisten merialueiden. Niissä merkinnöissä kyse on ennen muuta siitä, kenellä on oikeus noilla vesillä oleviin luonnonvaroihin ja kenen alueilla uudet merireitit kulkevat.

Pelissä on suuria panoksia. Maailma janoaa yhä fossiilisia polttoaineita – öljyä ja kaasua – eivätkä vanhat esiintymät riitä kattamaan tulevaisuuden kysyntää. Suurimmat käyttämättömät resurssit ovat arktisilla alueilla. Yhdysvaltain geologisen tutkimuslaitoksen arvion mukaan maailman löytämättömistä öljyvaroista 13 prosenttia ja kaasuvaroista 30 prosenttia on arktisilla alueilla. Tällaiset arviot tyypillisesti elävät tutkimusten edetessä, mutta suuruusluokka on joka tapauksessa merkittävä.

Kansainväliset ja kansalliset energia-yhtiöt ovat ryhmittyneet arktisille alueille

Prudhoe Bayn öljykenttä Alaskassa on koko Pohjois-Amerikan suurin. Sieltä saatavan öljyn määrä on yli kaksinkertainen verrattuna Teksasin suurimpaan öljykenttään.

© Peter Prokosch, www.grida.no

liittoutuen vuoroin kenenkin kanssa valmistautuen isoihin urakoihin. Mutta isoja ovat haasteetkin. Arktiset merialueet ovat äärimmäisen vaikeita alueita toimia. Esimerkiksi Barentsinmerellä kaukana Murmanskin edustalla sijaitsevaa Štokmanin jättimäistä kaasukenttää ei ole kyetty ottamaan käyttöön, vaikka sitä on lupailtu vuosikymmeniä. Lisäksi muutokset markkinoilla kuten liuskekaasun käyttöönotto Yhdysvalloissa muuttavat koko ajan arvioita arktisten energiavarojen käyttöönotosta.

Pohjois-Norjassa Hammerfestin edustalla sijaitsevien kaasukenttien varaan on rakennettu läntisen Euroopan ensimmäinen nesteytetyn maakaasun tuotantolaitos.

Merellä on merkitystä

Maan päällä toiminta on helpompaa. Esimerkiksi Jamalin niemi-maa Venäjällä on globaalissa mittassa merkittävä energian, ennen muuta maakaasun, tuotantoalue ja sen tiedossa olevat reservit ovat suuret. Merellä sen sijaan vastaan tulevat sekä olosuhteet että kansainvälinen lainsäädäntö, joka muuttuu sitä mutkikkaammaksi, mitä kauemmas rantaviivasta edetään. On sisävesiä, aluevesiä, talousvyöhykettä, mannerjalustaa ja avomerta.

© Arctia Shipping Oy

Arctia Shippingin Fennica on murtautunut jäätä muun muassa Pohjanmerellä sekä Alaskan ja Grönlannin rannikoilla. Kuvasa Fennica halkoo jäätä Jäämerellä. Arctia Shipping on Suomen valtion omistama erikoisvarustamo.

Arktiset vesitiet

Arktisten rannikkovaltioiden taloudelliset oikeudet rantaviivan läheisyydessä oleviin alueisiin ovat selkeät. Valtioiden rajojen läheisyydessä ulompana merellä on tulkintakiistoja ollut, kuten Norjan ja Venäjän välillä oli yli 40 vuoden ajan. Vuonna 2010 maat sopivat, kuinka meriraja Barentsinmerellä kulkee ja kuinka talousvyöhyke jaetaan. Maat jakoivat aluetta koskeneet vaatimukset jokseenkin puoliksi.

Varsinaiset tulevaisuuden kysymykset koskevat merenpohjia, kuten niin sanottua ulompaa mannerjalustaa, joissa valtioilla on taloudellisia oikeuksia mutta jotka ovat hyvin kaukana rannikosta. Näissä tapauksissa kyseisen valtion täytyy

osoittaa, että merialueen pohjalla kulkee valtiolle kuuluvan mannerjalustan jatke.

Juuri tuollaisella retkellä oli se venäläinen sukellusvene, joka istutti maansa lipun meren pohjaan. Lipputempauksella ei sinänsä ollut merkitystä, mutta merenpohjan kartoituksella on. Maiden tulee perustella vaatimuksensa tieteellisesti ja toimittaa aineisto mannerjalustarajatoimikunnalle (*Commission on the limits of continental shelf*). Arktisten merialueiden omistuskysymyksiä ratkotaan kansainvälisten säännösten mukaisesti.

Merialueita koskeva kansainvälinen juridiikka tuo yllättäviäkin seurauksia. Arktisiksi rannikkovaltioiksi lasketaan Kanada, Yhdysvallat, Venäjä, Norja ja

Tanska – mutta ei saarivaltio Islantia. Syytä on, ettei Islanti ole rantavaltio suhteessa varsinaiseen Jäämereen.

Julkisuudessa on ollut usein spekulointia siitä, kuinka valtioiden välit voivat kiristyä kiistelyssä arktisten luonnonvarojen omistuksesta. Arktiset maat ovat alkaneet entistä enemmän kiinnittää huomiota omaan suvereniteettiinsä ja sotilaalliseen suorituskykyynsä pohjoisilla alueilla, mikä on ilmeistä seurausta lisääntyvästä luonnonvarojen hyödyntämisestä, liikenteestä ja muusta toimeliaisuuden kasvusta. Näin on tehnyt esimerkiksi Kanada, jonka arktiset alueet ovat pitkään käytännössä olleet sotilaallinen tyhjiö. Todellisesta arktisten merialueiden omistusta koskevasta kilpavarustelusta tai jännitteestä ei ole kuitenkaan ollut merkkejä. Kaikki alueen maat ovat vakiintuneita valtioita, joilla on selvä intressi keskinäiseen yhteistyöhön.

Koillisväylä vilkastuu

Viime vuodet kaupallinen liikenne pohjoisilla merialueilla on koko ajan ollut kasvussa. Suurista määrästä ei vielä tosin ole kyse. Vuonna 2010 Koillisväylää Aasian ja Euroopan väliä Venäjän pohjoispuolelta kulki neljä alusta, vuonna 2011 niitä oli 34 ja vuonna 2012 jo 46. Viimeisinä läpi tulivat suomalaiset jäänmurtajat Nordica ja Fennica, jotka olivat olleet kesän töissä Alaskan pohjoisrannikolla öljynporauksia auttamassa.

Lukumäärän voi suhteuttaa siihen, että vuonna 2011 Suezin kanavan läpi kulki 17 799 alusta. Oleellisinta onkin pohjoisen merireitin tulevaisuuden potentiaali. Matka on päiväkausia muita vaihtoehtoja nopeampaa, eikä merirosvousta tarvitse varoa. Puhutaan 30–40 prosentin aika- ja polttoainesäästöstä.

Koillisväylän läpi kulki ensimmäisenä

Norja ja Islanti kuuluvat maailman suurimpiin kalastusmaihiin. Islannin merkittävin vientituote on juuri kala.

© Anna Stammler-Gossmann

Agnico-Eaglen Kittilän kaivos on yksi suurimmista kultaesiintymistä Euroopassa. Kulta kaivetaan sekä avolouhoksena että maanalaisena kaivoksena.

suomalainen A.E. Nordenskiöld Vega-lai-vallaan 1878–1879. Nordenskiöldin alus juuttui jäihin ja talvehti lähellä Beringin-salmea. Nyt matka kestää alle 10 päivää. Neuvostoliiton aikana Koillisväylä oli käytössä vain maan sisäisenä väylänä, mutta nykyään sinne pääsevät muutkin.

Olosuhteet tosin pysyvät jatkossakin haastavina. Vaikka lämpeneminen kiihtyy, pohjoinen merireitti on kulkukelpoinen vain osan vuodesta. Jäät voivat silloinkin ajelehtia reitillä ja tukkia sitä. Koska liikutaan Venäjän edustalla ja koska jäätä yhä on, tarvitaan Venäjän ydinkäyttöisiä jäänmurtajia, joiden maksut ovat kalliita. Kauppa-alusten on oltava jäävahvisteisia. Myös rannikon satamapalveluita pitäisi lisätä. Mahdollisten onnettomuuksien sattuessa pelastusoperaatiot ovat hyvin hankalia, sillä Venäjän pohjoinen rannikko on pitkälti asumaton ja satamat harvassa.

Toinen avautuva reitti on Luoteisväylä Kanadan pohjoisen saariston halki. Myös siellä liikkuminen helpottuu ilmaston lämpenemisen myötä ja myös sillä olisi globaalia merkitystä. Kanada tulkitsee Luoteisväylää omiksi sisävesikseen kun taas Yhdysvallat pitää sitä kansainvälisenä salmena. Tämä kysymys on hidastanut reitin avautumista. Liikennöintiäkin ovat saarien lukumäärän ja jäätilanteen vuoksi hankalampia kuin Koillisväylällä, jossa odotukset rakennetaan liikenteen tuntevan kasvun varaan.

Kauempana tulevaisuudessa siintää mannertenvälinen pikareitti suoraan Pohjoisnavan kautta, kulkematta minkään rannikon läheisyydessä. Kuinka pian tämä toteutuu, riippuu sekä ilmaston lämpenemisestä että laivateknologian kehityksestä.

Taloudellisessa mielessä tämä kaikki koskee myös alueita, jotka eivät sijaitse

Koillisväylän varrella. Esimerkiksi suomalaiset telakat ovat rakentaneet arktisiin oloihin sopivia jäänmurtajia ja varustamot ja meriteknologiayritykset ovat suunnanneet katseensa tuolle alueelle. Maailmassa on noin sata jäänmurtajaa, ja niistä noin 60 on rakennettu Suomessa – joka on ainoa maa, jonka kaikki satamat jäätyivät ennen talvisin lähes aina etelärannikkoa myöten ja saattavat jäätyä nykyäänkin.

Rautatietkin keskustelussa

Suomessa on keskusteluun yhä enemmän noussut ajatus rautatieyhteydestä Jäämerelle. Nyt Suomen rataverkko päättyy Kemijärven tasalle idässä ja Kolariin lännessä. Molemmista paikoista on satojen kilometrien matka Jäämeren rantaan.

Näin pitkän uuden ratayhteyden rakentaminen olisi miljardiluokan investointi. Siitä on kuitenkin puhuttu vakavaan sävyyn. Taustalla on se tosiasia, että Lappiin ja muuallekin Pohjois- ja Itä-Suomeen on vireillä useita uusia kaivos-hankkeita. Osa pohjoisen Lapin kaivos-suunnitelmista on sellaista mittaluokkaa, että uusi rautatie voi olla ainoa järkevä kuljetusmuoto.

Jos rata vedetään Rovaniemeltä Keski-Lappiin kuten Sodankylään, askel kohti Jäämerta on jo lyhyempi, mutta matkaa jäisi vielä paljon. Jäämerta koskevissa ratasuunnitelmissa ei olisi mieltä, ellei samalla tähytä sieltä avautuviin globaaleihin kuljetusreitteihin.

Ratakeskustelun realismista on hyvin vastakkaisia arvioita, eikä suunnitelmien toteutuminen missään tapauksessa ole lähivuosien asia. Näkökulman muutosta kuitenkin kuvaa, että asia ylipäätään on noussut esiin.

Fossiilisen energian ja kuljetusten ohella mineraalit ovat suunnanneet kansainvälisen talouselämän katsetta kohti pohjoista. Tässäkin on kyse globalisaatiosta. Kiinan ja muiden kehittyvien maiden kasvu on nostanut metallien maailmanmarkkinahintoja, eivätkä läntisen

Euroopan tai Yhdysvaltain vuorottaiset talousvaikeudet ole kehitystä pysäyttäneet. Epävarmuutta ne toki ovat lisänneet.

Suomessa valmisteltiin työ- ja elinkeinoministeriön raportin mukaan vuoden 2012 lopulla yli kymmentä kaivoksen perustamista tai laajennusta, ja tälle vuosikymmenelle kaavailtut investoinnit olivat 3-4 miljardin euron luokkaa. Suurin osa näistä sijoittuisi Lappiin. Talouden epävarmuus oli kuitenkin jo raportin ilmestyessä hidastanut investointipäätöksiä.

Kiina kurkottelee Grönlantiin

Grönlannissa oli vuonna 2012 vain yksi toimiva kultakaivos, eikä sen edustalta porattu öljyä. Silti juuri Grönlantia koskevat suunnitelmat kertovat paljon arktisen alueen tulevaisuudesta.

Yhä useammin Grönlannin yhteydessä on mainittu Kiina, jonka kaivos- ja

©Lawrence Hislop, www.grida.no

Suomalainen poro on kesytetty aikoinaan tunturipeurasta. Jokainen poro on merkittävä omistajan poromerkillä.

Suomessa eloporojen enimmäismääräksi koko poronhoitoalueella on määrätty 203 700 poroa. Eloporoilla tarkoitetaan talven yli eloon jätettäviä poroja.

energiayhtiöt ovat kääntäneet katseensa kohti tuota valtavaa arktista saarta. Muutenkin grönlantilaiset ovat saaneet huomata, että heitä kohtaan osoitetaan aivan uudenlaista mielenkiintoa monelta suunnalta. Saarelle saapuu sekä jäätikkötutkijoita että sulavan jäätikön viereltä maaperän rikkauksia etsiviä geologeja. Siellä kulkee erilaisia lobbareita, järjestöjä ja korkean tason vieraita, joilla kaikilla on jokin oma intressi edistettävänä.

Euroopan kartalle sijoitettuna Grönlantia yltäisi Tallinnasta Ateenaan. Aukkaita siellä on 57 000 ja infrastruktuuri vähissä. Jos alueelle perustetaan merkittäviä kaivoksia, työvoiman olisi käytännössä pakko tulla muualta, ehkäpä juuri Kiinasta.

Grönlannin maaperässä on paljon erilaisia mineraaleja, mukaan lukien harvinaisia maametalleja. Ilmaston lämpeneminen ja jäätikön vetäytyminen ovat osaltaan helpottamassa pääsyä esiintymiin. Saaren edustalla puolestaan on huomattavia öljy- ja kaasuvaroja. Näiden hyödyntäminen toisi itsehallinnolliselle saarelle omia tuloja, jotka voisivat auttaa itsenäisyyspyrkimyksiä Tanskasta.

Mineraalit, energia, Kiina ja Grönlanti-yhdistelmä kertoo, millaisia globaalitalou-

teen ja geopolitiikkaan liittyviä panoksia on pelissä, kun puhutaan arktisen alueen luonnonvaroista. Kun tähän lisätään avautuvat globaalit kuljetusreitit, valtioiden ja suuryritysten kiinnostus tulee vielä enemmän ymmärrettäväksi. Kaikki tämä tapahtuu arktisia olosuhteita rajusti muuttavan ilmastonmuutoksen keskellä, ja osaksi juuri sen aiheuttamana.

Eivätkä entisetkään elinkeinot katoa, kun uudet rynnivät paikalle. Kalastus on tärkeä toimeentulon lähde arktisilla rannikoilla, ja juuri kalastuksen varaan on esimerkiksi Pohjois-Norjan rannikon asutus pitkälti syntynyt ja kehittynyt.

Tutkimusprofessori Arja Rautio seuraa pohjoisen hyvinvoinnin kehittymistä aitiopaikalta.

Hyvinvointi murroksessa – ketkä syrjäytyvät?

Ilmaston lämpeneminen ja arjen muuttuminen vaikuttavat yksittäisten ihmisten ja kokonaisten yhteisöjen hyvinvointiin.

Tutkimusprofessori **Arja Rautio** on huolissaan. Arktisella alueella on käynnissä valtava muutos, jonka vaikutuksia ihmisten terveyteen ja hyvinvointiin on vaikea ennustaa. Esimerkiksi Lapissa siirtotyövoiman määrä tulee todennäköisesti kasvamaan kaivostoiminnan vilkastuessa, mutta siihen liittyviä terveysongelmia ei ole juuri pohdittu.

– Pelkään, että murroksessa joitain asioita leikkautuu pois, mutta mitään ei tule tilalle.

Rautio mainitsee yhtenä esimerkkinä saamelaiden poronhoitajien terveystilanteen. Kaikissa Pohjoismaissa on huomattu, että saamelaiset ovat aiemmin olleet terveempiä. Sydän- ja verisuonitaudit sekä diabetes ovat lisääntyneet paitsi valtaväestössä myös saamelaisilla. Rautio näkee synnä ennen kaikkea elintapojen muuttumisen.

– Ennen poronhoitaja käveli kymmenen kilometriä päivittäin.

Moottorikelkat ja mönkijät ovat helpotta-

neet työntekoa mutta vähentäneet fyysistä rasitusta. Samalla ruokailutottumukset ovat muuttuneet ja niiden myötä sokerin ja rasvan määrä on lisääntynyt, samoin alkoholinkäyttö.

Raution mukaan terveysneuvonnan tulisi olla nykyistä paikallisempaa ja osallistavampaa. Ravintosuosituksissa tulisi esimerkiksi huomioida alueen perinteiset ruoka-aineet ja kertoa, mitä niistä kannattaa suosia.

Tulevaisuuden syrjäytyneet

Tulevaisuudessa ilmaston lämpeneminen vaikuttaa ihmisten terveyteen todennäköisesti yhä enemmän. Jo nyt esimerkiksi punkit ja niiden levittämät taudit ovat siirtyneet pohjoisemmaksi. Ikiroudan sulaminen puolestaan vapauttaa ympäristömyrkkyyä, jotka ravinnon kautta kulkeutuvat ihmisiin. Luonnonvarojen hyödyntäminen lisää osaltaan saastumista. Konkreettisten muutosten keskellä myös ajattelutavat muuttuvat.

– Isovanhemmille koko maailma on paikallisesti tässä, mutta nuorilla on jo monta limittyntä maailmaa. Miten elää monessa maailmassa samaan aikaan? Mistä löytyvät silloin terveyden ja hyvinvoinnin lähteet?

Tutkija Roza Laptanderin mukaan oman kielen säilyminen on yksi merkki siitä, että kulttuuri voi hyvin.

Rautio seuraa pohjoisen hyvinvoinnin suuntauksia läheltä, sillä hän vetää Sirkumpolaarisen terveyden ja hyvinvoinnin tutkimusohjelmaa Arktisen lääketieteen keskuksessa Oulun yliopistossa. Mutta miksi hyvinvointia on ylipäätään syytä ajatella alueellisesti?

– Pohjoisessa terveys- ja sosiaalipalvelujen saatavuus on vaikeampaa ja koulutusmahdollisuudet vähäisempiä harvan asutuksen ja pitkien matkojen takia.

Samalla syrjäytymisen riskit kasvavat. Syrjäytymiseen liittyy muun muassa päihde- ja mielenterveysongelmia, työttömyyttä ja väkivaltaa. Osa arktisen alueen ongelmista on sukupuolittuneita. Esimerkiksi koulunkäyntiin liittyviä ongelmia on enemmän pojilla, kun taas tytöt muuttavat poikia useammin pois kotiseudultaan.

Tähän mennessä terveyspalveluja ja -valistusta on suunnattu erityisesti odottaville äideille ja lapsille.

– Ovatko syrjäytyneet jatkossa nuoria vai ehkäpä vanhuksia? Rautio kysyy.

Toisaalta pohjoisessa on yksi yhteinen voimavara, joka yhdistää erilaisia ihmisiä.

– Ympäristöllä ja säällä on täällä suuri merkitys. Luonto on monelle tärkeä hyvinvoinnin lähde.

”Maa kohtelee meitä”

Myös tutkija **Roza Laptander** painottaa luonnon merkitystä vaikka ei sitä sanaa käytäkään. Luonnon sijaan hän puhuu tundrasta ja maisemasta – vuoron perään ja päällekkäin, sillä hänelle ne tarkoittavat samaa asiaa. Laptander on nenetsi ja kotoisin Jamalín niemimaan avaralta tundralta, joka on myös hänen tutkimuksensa kotipaikka.

Laptanderin mukaan on mahdoton puhua nenetseistä puhumatta maisemasta, johon

© Bruce Forbes

he kuuluvat. Yleensä tämä tarkoittaa juuri tundraa, jossa myös Laptanderin vanhemmat yhä paimentavat poroja. Heille koti ei ole yksi paikka vaan koko se maisema, jossa he elävät porojensa mukana ja jota he kohtelevat suurella rakkaudella.

– Uskomme, että niin kuin me kohtelemme maata, maa kohtelee meitä.

Muualta muuttaneet suhtautuvat maisemaan eri tavalla. Laptanderin mukaan nenetsiporonhoitajien suurin uhka on koko ajan laajeneva kaasuteollisuus, joka pienentää ja muuttaa heidän maisemaansa pororeittejä katkoen.

Poronhoito ja metsästys eivät enää riitä elättämään kaikkia, ja paineet siirtyä kaupunkiin ovat aiempaa suuremmat. Hyppy paimentolaiselämästä moderniin kaupunkielämään on kuitenkin huikea. Ilman koulutusta on vaikeaa saada töitä, rahaa tai asuntoa.

– Monet haluavat asua tundralla, jossa he tuntevat olonsa turvallisemmaksi.

Kaupungeissa ja asuintaajamissa ongelmat kasaantuvat, koska tavat ja arvot ovat erilaisia. Laptanderin mukaan nenetsit ovat tundralla tottuneet auttamaan toisiaan ja

jakamaan kaiken. Isossa ihmisjoukossa on aina niitä, jotka pyrkivät hyötymään tästä.

Historia siirtyy omalla kielellä

Nenetsit ovat Venäjän arktisen alueen suurin alkuperäiskansa. Heitä on yli 40 000 ja yli puolet heistä puhuu äidinkielenään nenetsiä. Myös Laptander on oppinut nenetsin äidinkielenään. Hänen mukaansa oman kielen säilyminen on yksi merkki siitä, että kulttuuri voi hyvin.

Asuinalueille ja kaupunkeihin muuttaneilla nenetseillä kieli on alkanut hiipua. Laptanderin mukaan monet vanhemmat painottavat koulutuksen merkitystä, eikä vanhasta kielestä ja tiedosta tunnu olevan käytännön hyötyä uudenaikaisessa arjessa.

– Perinteisiä lauluja ei kuitenkaan voi laulaa venäjäksi, ja oman kansan historia on helppompi siirtää omalla kielellä.

Tämän Laptander on huomannut nykyisessä työssään Lapin yliopiston Arktisen keskuksen antropologiryhmässä, jossa tutkitaan arktisen alueen vanhimpien suullista historiaa. Laptander kertoo haastattelemastaan vanhasta nenetsimiehestä, joka oli aikuisena siirtynyt käyttämään venäjää. Menneisyyttä muistellessaan mies puhui lähinnä työvuosistaan, sillä hänen venäjänsä ei taipunut lapsuudesta kertomiseen. Laptander ehdotti kielen vaihtamista nenetsiksi, mutta sekään ei auttanut, sillä mies ei enää osannut äidinkieltään tarpeeksi hyvin.

Laptander on kotoisin Jamalin niemimaan tundralta, jossa monet elävät yhä poroja paimentaen.

Poronhoito

- Maailmassa on noin 30 poronhoitoa harjoittavaa kansaa, jotka paimentavat noin 3,4 miljoonaa poroa.
- Perinteinen elinkeino monissa arktisissa kulttuureissa Venäjällä, Alaskassa, Norjassa, Ruotsissa ja Suomessa.
- Poronhoito on riippuvainen laajoista laidunalueista, sillä porot vaeltavat edestakaisin kesä- ja talvilaidunmaiden välillä.
- Porokanta sai alkunsa peuroista, joita käytettiin houkutuseläiminä peuranpyynnissä tai kanto- ja vetoeläiminä.
- Saamelaiset aloittivat suurporonhoidon myöhäiskeskiajalla Ruotsin ja Norjan tunturiseuduilla, mistä se levisi Enontekiön ja Muonion kautta Suomeen.
- Suomessa poronhoidosta tuli varhain myös monien suomalaisten talonpoikien elinkeino.
- Perinteisessä saamelaisessa poronhoidossa toiminnallinen perusyksikkö oli lapinkylä eli siida.
- Suomessa paliskuntajärjestelmä virallistettiin vuonna 1898, jolloin poronomistajat veloitettiin perustamaan maantieteellisiin rajoin määritellyt paliskunnat.
- Paliskunnat ovat yhteisöllisesti vastuussa muun muassa porojen laskemisesta ja paimentamisesta.
- Suomen poronhoitoalueella sattuu vuosittain noin 3 000 porokolaria.

Pororotuksessa merkitään vasat ja erotetaan teuraaksi menevät porot muista. Kiinniotto tapahtuu porokaarten keskuksessa, kirnussa.

Savukoskelainen Juhani Lakela on poromies, joka työskentelee välillä myös matkailun parissa safarioppaana. Lakelan mukaan poro on viisas ja hyvämuistinen eläin.

Lapin erämaa tuo leivän pöytään

Olipa kyseessä sitten poronhoito, matkailu, kullankaivuu tai metsästys, ne ammentavat voimansa samasta lähteestä: pohjoisesta erämaasta.

Savukoskelainen Juhani Lakela julisti jo 7-vuotiaana alkavansa poromieheksi. Ammatti on verenperintöä, sillä suvussa on ollut poromiehiä jo ainakin 1800-luvulta lähtien. Lakelan mukaan poromiehen tärkein taito on alueen, luonnon, keliin ja porojen tunteminen.

– Pitää osata lukea poron päätä, minne se on haluamassa milläkin kelillä.

Nuori poromies on oppinut ammattinsa katsomalla, tekemällä ja kokeneempien poromiesten tarinoita kuuntelemalla. Hän on lapsesta asti kulkenut mukana metsässä ja poroaidoilla.

– Ukkini oli mestari kertomaan tarinoita. Kun ukki alkoi kertoa tarinoitaan pilke

silmäkulmassa, isossakin kööriässä kaikki hiljenivät.

Lakela asuu perheensä kanssa Martin kylässä samassa pihapiirissä vanhempiensa kanssa. Myös hänen isänsä on poromies, mutta molemmilla on omat poronsa.

– Jokainen poromies on yksityisyrittäjä.

Sääski poromiehen kaverina

Poronhoito on hyvin yhteisöllistä työtä. Lakela kuuluu Kemin-Sompion paliskuntaan, joka on pinta-alaltaan ja poroluvultaan Suomen suurin. Paliskuntaan kuuluu toistasataa poromiestä. Ennen syksyn ja talven teurastuksia poroja saattaa olla jopa parikymmentä tuhatta.

Poronhoitoalue kattaa noin kolmanneksen koko Suomen maapinta-alasta. Paliskuntia on yhteensä 56 ja jokaisella paliskunnalla on oma poroisäntä ja hallitus. Kemin-Sompion paliskunta jakautuu pienempiin ryhmiin eli roikkiin.

Ivalolainen Vesa Luhta on kullankaivaja, luonnonsuojelija, kirjoittaja, opettaja, metsästäjä ja keräilijä. Kaikkea tekemistä yhdistää rakkaus Lapin luontoon, erityisesti Hammaskairaan.

© Vesa Luhtan albumi

– Jokainen roikka vastaa omasta alueestaan ja kerää porot aitaan.

Vasat syntyvät toukokuussa, mistä kertoo poromiesten sanonta: ”vappuna vasa hangella”. Siksi poronhoidon vuosi alkaa kesäkuusta.

– Meilläpäin vasojen merkintä alkaa juhanukselta. Siihen menee 2–3 viikkoa, jos on kuiva keli ja räkkää ilmassa.

Räkkä tarkoittaa hyönteisparvia ja ne koaavat porot yhteen.

– Sääski on poromiehen kaveri.

Vasojen merkkausta tehdään yöttömässä yössä. Työpäivä alkaa puoliltapäivin, kun tokkaa eli porolaumaa ajetaan aitaan. Illan viiletessä aloitetaan vasojen merkkaukset. Yhdessä yössä merkitään yleensä satoja vasoja leikkaamalla niiden korvaan omistajan merkki. Usein aamu on jo pitkällä, kun kaikki vasat on merkitty.

Loppukesällä varaudutaan seuraavaan talveen tekemällä heinää ja kerppuja. Syyskuun lopussa on vuorossa paliskunnan yleiskokous, jossa hyväksytään teurastus-

suunnitelma. Erotukset alkavat lokakuussa ja jatkuvat tammi-helmikuulle. Erotuksissa porot ajetaan aitaan, jossa teurastettavat porot erotetaan muista.

Kun poroja kootaan ja ajetaan aitaan, ne ohjataan luontaisille reiteille. Nyt näitä reittejä uhkaavat suunnitelmat Soklin fosfaattikaivoksesta, jota alueen poromiehet kiivaasti vastustavat.

– Soklin kaivos tulisi paliskuntamme keskeisimmälle alueelle, Lakela sanoo.

Poromiehet ovat huolestuneita myös kaivokseen liittyvistä saastumisriskeistä. Muun maankäytön ohella poronhoitoa uhkaavat pedot, joiden kannan Lakela sanoo kasvaneen räjähdysmäisesti viiden vuoden aikana.

Poromies safarioppaana

Lakela on paitsi poromies myös matkailun sesonkityöntekijä. Hän on työskennellyt jo useana vuonna oppaana *Arctic Reindeer*-yrityksessä, joka järjestää porosafareja Rovaniemellä. Työ tuo vaihtelua poromiehen arkeen.

– Ulkomaiset matkailijat ovat hyvin kiinnostuneita lumesta ja pakkasesta. Heillä on kuva joulupukista ja poroista, ja he haluavat tietää, millainen eläin poro on.

Lakela pyrkii kuvaamaan poroja ja poronhoidon arkea mahdollisimman realistisesti, mutta kaikkia uskomuksia ei tarvitse kumota.

– Lapsille sanon, että vain joulupukin porot lentävät ja nekin vain jouluaattona.

Millainen eläin poro sitten on?

– Viisas ja hyvämuistinen. Kun sille alkaa mettässä puhua, se tunnistaa omistajansa äänen.

Metsään kasvanut

Kullankaivaja, luonnonsuojelija, kirjoittaja, opettaja, metsästäjä, keräilijä. Ivalolaisella **Vesa Luhdalla** on monta erilaista elinkeinoa. Seinäjoella syntynyt Luhta kuuluu isänsä puolelta vanhaan eränkäyntisukuun. Isä oli innokas kalamies, joka suuntasi lomillaan Inariin ja lopulta osti maata mökkiä varten. Luhta tottui lapsesta asti viettämään kesänsä pohjoisessa.

– Kasvoin tänne, näihin mettiin.

Jo 15-vuotiaana Luhta kulki yksin Hammaskairassa pitkiä reissuja. Erämaa tarjosi nuorelle pojalle hengästyttävään tahtiin seikkailuja ja luontokokemuksia. Suurina sopulivuosina 1969–70 metsät olivat täynnä eläimiä.

– Sopulivuodet aiheuttavat biodiversiteettiäkin, joten mahdollisuuksien kirjo oli huimaava.

Suuret luontokokemukset ovat Luhdan mukaan hitaita. Tuliilla istuessa edessä aukeaa hyvä näköala. On hyvä olo ja tapahtuu jotakin pientä, vaikka kuukeli lentää viereen. Kesäyön järventakainen maisema hohkaa ensin punaisena ja aamulla herätessä se on värjäytynyt siniseksi. Laavussa hätkähtää hereille erikoiseen lauluun, jonka kuulee yhä uudestaan ja jonka vasta paljon myöhemmin onnistuu tunnistamaan peukaloiseksi. Eikä koskaan näe itse lintua.

– Sen ihmettely oli kokonaisuutena viime kesän hienoin elämys.

Yksin erämaassa

Parhaimmillaan on mennyt viikkoja ilman, että Luhta on törmännyt kehenkään muuhun. Hän on yöpynyt erämaassa tuhansia öitä vuoroin teltassa, turvekammissa, kämpässä tai laavussa.

– Minulla on henkinen tarve päästä Hammaskaira. Tässä iässä on vaikea oppia uusia paikkoja.

Luhta on huuhtonut kultaa vuodesta 1978 lähtien. Eräkirjoja ahminut nuorukainen törmäsi Ivalojoella kullanhuuhtonnan jälkeeseen kirja antoi viimeisen sysäyksen: tätä on pakko kokeilla.

– Ostin matkamuiستovaskoolin, kun muita ei ollut saatavilla, ja harjoittelin salaa vaskaamaan.

Kun itseoppinut kullanhuuhtoja alkoi sitten saada hippuja, iski kultakuume. Seuraavana vuonna Luhta palasi rännien kanssa, vaikka lumet eivät olleet vielä kunnolla sulaneet. Tällä kertaa hän löysi parhaiten kultaa Moberginojalta ja pähkäilyn jälkeen päätti tehdä valtauksen. Enää valtauksia ei myönnetä, vaan niiden sijaan voi saada kullanhuuhtonta- tai malminetsintäluvan.

Luhta on intohimoinen luonnonsuojelija ja nykyisin Inarin Luonnonystävät ry:n puheenjohtaja. Yleensä mies liikkuu luonnossa haulikon, kalastus- tai kullanhuuhtontavälineiden kanssa.

– Metsästäys ja kalastus ovat tapoja liikkua luonnossa. Pelkkä elämiskäynti kuulostaa tšekäläisen korviin tyhjäkäynniltä. Joidenkin toisten extremeinä pitämät elämykset ovat lappilaisille jokapäiväistä arkea.

Parhaimmillaan ihminen ja luonto ovat niin yhtä, että kokemus muuttuu henkiseksi, ”zeniläiseksi”. Metsällä tutussa maisemassa tietää, että kohta tuolta nousee riekko.

– Muutun osaksi jotain itseä suurempaa toimintaa ja kaikki muu menettää merkityksensä.

OHJUKSISTA YHTEISTYÖHÖN

© Kamil Jagodziński

© Jouni Näkkälä

Arktinen alue pursuaa erilaisia yhteistyörakennelmia. Internetistä löytää vähällä vaivalla kolminumeroisen luvun järjestöjä, elimiä tai tutkimuslaitoksia, jotka tavalla tai toisella toimivat kansainvälisesti arktisella alueella.

Näin ei ole ollut aina. Oikeastaan 1900-luvun viimeiselle vuosikymmenelle asti koko arktista aluetta ei ollut olemassa kuin jonkinlaisena luonnontieteellisenä käsitteenä, eikä erilaisia yhteistyöverkostoja sinne edes voitu kuvitella. Poliittisilla kartoilla ainoat merkitykselliset viivat arktisen alueen yllä kuvasivat mannertenvälisten ydinohjusten lyhyimpiä lendoratoja Yhdysvalloista Neuvostoliiton niskaan tai Neuvostoliitosta Yhdysvaltain niskaan.

Arktinen alue oli kylmän sodan kuumimpia seutuja, kunnes Euroopan suuri murros ehti sinnekin.

Geopolitiikan tutkijat ovat toinen toisensa jälkeen löytäneet saman alkupisteen arktisten maiden yhteistyölle. Se oli Neuvostoliiton silloisen johtajan Mihail Gorbatschovin puhe Murmanskissa lokakuussa 1987, jolloin Neuvostoliitto oli vielä olemassa mutta ajat olivat jo vauhdilla muuttumassa.

Vasta Gorbatschovin puhe lanseerasi näkymän kansainvälisestä yhteistyöstä arktisella alueella sotilaallisen kilpailun

Saamelaisten poliittisen teesin mukaan ”saamelaiset ovat yksi kansa, jonka yhtenäisyyttä valtioiden rajat eivät saa rikkoa”.

Pohjoinen ulottuvuus

- EU:n pohjoisen ulottuvuuden politiikassa ovat mukana EU, Islanti, Norja ja Venäjä tasavertaisina kumppaneina. Yhdysvallat ja Kanada ovat tarkkailijamaita.
- Pohjoisen ulottuvuuden maantieteellinen alue yltää Euroopan arktisilta alueilta Itämerelle.
- Neljä kumppanuutta: Ympäristökumppanuus, sosiaali- ja terveiskumppanuus, kulttuurikumppanuus ja liikenne- ja logistiikkakumppanuus.
- Rahoitus tulee kumppanuusmaiden lisäksi EU:n rahoitusinstrumenteista ja -ohjelmista, kansainvälisiltä rahoituslaitoksilta, aluetason toimijoilta sekä yksityiseltä sektorilta.
- Suomi teki aloitteen EU:n pohjoisen ulottuvuuden politiikasta 1997. Se hyväksyttiin EU:ssa 1999 ja uusittiin 2006.

sijaan. Suomi tarttui vuorostaan tuohon aloitteeseen ja ryhtyi valmistelemaan arktista ympäristöyhteistyötä. Diplomaattia toimi, ja 1991 Rovaniemellä kaikki kahdeksan arktista maata olivat ensi kerran ministeritasolla samassa pöydässä allekirjoittamassa yhteistä paperia, arktisen alueen ympäristön suojelun strategiaa. Niin kutsutussa Rovaniemi-prosessissa edistettiin kestäväää kehitystä ja suojeltiin arktista ympäristöä.

Samoihin aikoihin alkoi tapahtua jo

monella muullakin suunnalla. Kanadassa oli oltu aloitteellisia laajemmasta arktisten maiden yhteistyöstä. Nämä kaksi polkua kohtasivat toisensa ja Rovaniemi-prosessin rakenteen perustalle syntyi arktinen neuvosto. Se perustettiin Ottawassa 1996 Kanadan parlamenttitalon sivuhuoneessa hyvin koruttomassa tilaisuudessa. Ei ollut paikalla kansainvälistä mediaa eikä tärkeitä poliitikkoja, ei tehty otsikoita.

Tuohon aikaan asia ei vielä monia kiinnostunut. Nyt tilanne on tyystin toinen.

© Marjo Laukkanen

Lapin kauppakamarin toimitusjohtaja Timo Rautajoki arvioi keväällä 2012, että Suomen, Ruotsin, Norjan ja Venäjän pohjoisosiin investoidaan yhteensä 125 miljardia seuraavan vuosikymmenen aikana. Luku sisälsi muun muassa suunnitelman Barentsinmerellä sijaitsevan Štokmanin kaasukentän rakentamisesta. Hankkeen toteuttaminen on kuitenkin muuttunut hyvin epävarmaksi kaasumarkkinoiden muutoksen vuoksi.

© Ero Kuosmanen

Euroopan unionin ulkopoliittinen korkea edustaja Catherine Ashton vieraili Lapin yliopiston Arktisessa keskuksessa maaliskuussa 2012. Vierailullaan Ashton ilmoitti tukevansa Euroopan unionin arktisen informaatiokeskuksen päämajan sijoittamista Arktiseen keskukseen Rovaniemelle.

Tungosta Arktisen neuvoston ovilla

Arktisen neuvoston synty vaati pitkät neuvottelut. Tuloksena arktisille alueille synnytettiin kansainvälinen foorumi, joka ikään kuin ylimpänä arktisena elimenä kokoaa yhteen alueen maat ja muita merkittäviä toimijoita mutta jolta puuttui valtuudet tehdä sitovia päätöksiä ja jolla ei ollut omaa rahoitusta.

Kulmakivinä uuden neuvoston toiminnalle ja identiteetille olivat ympäristö ja alkuperäiskansat, joille haluttiin antaa näkyvä rooli. Samaan aikaan syntysanat laadittiin niin, ettei neuvoston kautta synny mitään uusia velvoitteita jäsenmaille, ei alkuperäiskansojen oikeuksissa eikä muuallakaan.

Kaikki mahdollisesti sitovat elementit olivat hioutuneet pois neuvotteluiden aikana. Niin varsinaisen neuvoston rooli jäi ohueksi. Sen sovittiin toimivan konsensusperiaatteella, eräänlaisena yhteisenä foorumina. Arvovaltaa tulee siitä, että neuvosto kokoontuu joka toinen vuosi

ulkoministeritasolla ja neuvoston toimiala on laaja.

Neuvoston työryhmät ovat huomattavasti lisänneet yleistä arktista informaatiota ja yhteistoimintaa. Arktisen neuvoston työryhmien kautta on syntynyt esimerkiksi toistaiseksi merkittävin arktisen alueen ilmastonmuutosta koskeva selvitys, vuoden 2004 raportti (ACIA, Arctic Climate Impact Assessment), ja vuonna 2010 laaja SWIPA-raportti alueen lumesta, vedestä, jäästä ja ikiroudasta. Ylipäätään käsitys arktisen ympäristön tilasta on työryhmien kautta noussut aivan uudelle tasolle. Mutta tämän ja muun toiminnan rahoitus on ollut pitkälti maiden hyvän tahdon varassa, sillä rahoitus on ollut vapaaehtoista. Puheenjohtajuus on kiertänyt kahden vuoden jaksoissa, ja pysyvä sihteeristö aloitti vuoden 2013 aikana Tromssassa, Norjassa.

Samoihin aikoihin sihteeristöpäätöksen kanssa Arktisen neuvoston suojissa neuvoteltiin ensimmäinen juridisesti

sitova kansainvälinen sopimus (2011) pelastusyhteistyöstä arktisilla merillä. Lisäksi vuonna 2011 aloitettiin neuvottelut arktisesta öljyntorjuntasopimuksesta. Nämä kehityskulut kertovat siitä, että neuvoston painoarvo on kasvussa. On näkyvissä, että neuvostolla on jatkossa yhä enemmän merkitystä arktisella alueella tapahtuvassa toiminnassa.

Arktinen neuvosto on nykyisellään foorumi, johon halutaan mukaan. Sen täysjäseniksi eivät määritelmän mukaan voi päästä muut kuin arktisen alueen maat, joita on kahdeksan. Ne ovat viisi Pohjoismaata eli Islanti, Norja, Ruotsi, Suomi ja Tanska sekä suuret pohjoiset maat Kanada, Venäjä ja Yhdysvallat. Pysyvinä osanottajina mukana on kuusi arktisen alueen alkuperäiskansojen järjestöjä. Tuloksena on ainutlaatuinen kokonaisuus. Missään muussa kansainvälisessä elimessä ei alku-

EU arktisella alueella

- Kolme Arktisen neuvoston jäsenmaata eli Suomi, Ruotsi ja Tanska ovat myös EU:n jäsenmaita. Lisäksi Arktiseen neuvostoon kuuluva Islanti neuvottelee unionin jäsenyydestä. Tanskaan kuuluva Grönlanti on eronnut EU:n edeltäjästä Euroopan talousyhteisöistä vuoden 1982 kansanäänestyksen jälkeen.
- Komissio on Barentsin euroarktisen neuvoston perustajajäsen.
- EU:n budjetista on vuosina 2002–2012 osoitettu 200 miljoonaa euroa arktisen alueen tutkimukseen.
- Komission tiedonannossa 2008 oli 47 arktista aluetta koskevaa ehdotusta.
- Parlamentti julkaisi vuonna 2011 mietinnön pohjoisimpien alueiden kestävästä kehityksestä.
- Komission strategia vuonna 2012 tukee tutkimusta ja arktista tietoa, vastuullisuutta arktisen alueen kehityksessä ja osallisuutta vuoropuhelussa arktisen alueen maiden ja alkuperäiskansojen kanssa.

© Markku Heikkilä

Saamelaisalueen koulutuskeskuksen rehtori Liisa Holmberg osallistui Brysselissä kokoukseen, jossa Euroopan unionin arktista informaatiokeskusta valmistelevalle verkostohioi suunnitelmaansa tammikuussa 2012.

peräiskansoilla ole näin vahvaa ja näkyvää roolia. Tämä selittyy neuvoston syntyhistorialla Rovaniemi-prosessin pohjalle.

Seuraava kategoria jäsenten ja pysyvien osanottajien jälkeen ovat tarkkailijat, ja sen oven ulkopuolella on nykyään tungosta. Tarkkailijoiksi ovat pyrkinet mukaan niin EU:n komissio kuin Kiina, Intia, Japani ja Singapore, mutta ovet ovat avautuneet hitaasti. Kysymystä arktisen neuvoston tarkkailijoiden määrästä on ratkottu pitkään ja hartaasti. Mitä enemmän mielenkiinto arktisia alueita kohtaan on noussut, sitä enemmän asia on politisoitunut ja mutkistunut.

Joukko Euroopan maita tuli tarkkailijoiksi siinä vaiheessa, kun asia ei paljon ketään vielä kiinnostanut.

Arktiselle alueelle on syntynyt myös koko joukko muita yhteistoiminnan muotoja. Yksi poliittisesti näkyvimmistä on

© Markku Heikkilä

Ympäristö- ja kehitysyhteistyöministeri Pekka Haavisto edusti Suomea Arktisen neuvoston perustamiskokouksessa Ottawassa vuonna 1996.

Arktinen neuvosto

- Hallitusten välinen korkean tason foorumi, jonka tarkoitus on edistää arktisten maiden yhteistyötä, koordinaatiota ja vuorovaikutusta.
- Jäsenmaat Kanada, Yhdysvallat, Venäjä, Tanska (Grönlanti), Islanti, Norja, Ruotsi, Suomi.
- Pysyvät osanottajat athabascat (Arctic Athabascan Council), aleutit (Aleut International Association), gwich'ininit (Gwich'in Council International), inuitit (Inuit Circumpolar Council), saamelaiset (Saami Council) ja Venäjän arktiset alkuperäiskansat (Russian Association of Indigenous Peoples of the North, Siberia and the Far East, RAIPON).
- Tarkkailijoina kuusi eurooppalaista valtiota (Saksa, Ranska, Puola, Hollanti, Britannia ja Espanja), yhdeksän hallitusten välistä järjestöä ja yksitoista kansalaisjärjestöä (tilanne vuonna 2012).
- Perustettu Ottawassa 1996.
- Edeltäjä Arktinen ympäristönsuojeluohjelma, perustettu Rovaniemellä 1991.
- Pysyvä sihteeristö Tromssassa vuodesta 2013 alkaen.

Arktisen neuvoston työryhmät

ACAP (Arctic Contaminants Action Program)

- Tavoitteena vähentää ympäristöön kohdistuvia päästöjä.

AMAP (Arctic Monitoring and Assessment Programme)

- Tuottaa tietoja arktisen ympäristön tilasta ja neuvoo hallituksia riskien ehkäisyssä. Kohteina mm. pysyvät orgaaniset yhdisteet, raskasmetallit, radioaktiivisuus ja ilmastonmuutoksen vaikutukset arktisella alueella.

CAFF (Conservation of Arctic Flora and Fauna)

- Tehtävänä arktisen biodiversiteetin säilyttäminen.

EPPR (Emergency Prevention, Preparedness and Response)

- Tehtävänä arktiseen ympäristöön kohdistuvien hätätapausten estäminen ja niiden torjuntaan valmistautuminen.

PAME (Protection of Arctic Marine Environment)

- Tehtävänä arktisen merellisen ympäristön suojeleu lisääntyvän liikenteen ja ilmastonmuutoksen tuomissa paineissa.

SDWG (Sustainable Development Working Group)

- Tehtävänä kestävä kehityksen edistäminen, arktisten alkuperäiskansojen ja yhteisöjen vahvistaminen ja yhteisöjen sosiaalisten ja ympäristöllisten olojen kohentaminen.

arktisten maiden parlamenttien yhteistyö. Parlamentaarikot kokoontuvat joka toinen vuosi puimaan yhteisiä arktisia kysymyksiä. Kokouksia on pidetty eri puolilla arktisia maita ja myös Brysselissä, Euroopan parlamentissa.

Tieteen ja tutkimuksen verkostoja

Arktinen tutkimus ei rajoitu maiden rajoihin, vaan se on luonteeltaan erityisen kansainvälistä ja verkotunutta. Tutkimushankkeissa on usein mukana sekä arktisten maiden että alueen ulkopuolisten maiden tutkijoita. Luonnontieteellinen ja geofysikaalinen tutkimus on usein laitevaltaista ja edellyttää riittävää rahoitusta, kun tukikohtina ovat tutkimusalueet ja jäänmurtajat. Mittauksia tehdään satelliiteista, kaukaisilla tutkimusasemilla ja jopa jään alla liikkuvilla sukellusveneillä.

Kansainvälinen polaarivuosi on napa-alueita koskevan tutkimuksen suurponnistus, joka on järjestetty tällä nimellä vasta kolme kertaa, viimeksi vuosina 2007–2008. Edelliskerrat olivat 1880- ja 1930-luvuilla. 1950-luvun lopulla kansainvälinen geo-

fysiikan vuosi liittyi myös vahvasti napa-alueiden tutkimukseen.

Polaarivuosi liitti yhteen kaikkiaan tuhansia tutkijoita kymmenistä maista. Polaarivuoden aikana lähti liikkeelle Arktisen neuvoston edistämä suunnitelma merkittävästä tutkimusasemien ja observatorioiden yhteistyöverkostosta (SAON). Arktisen neuvoston työ nojaa vahvasti tutkimukseen. Se kokoaa olemassa olevaa tutkimustietoa arviointiraporteiksi, ja on viimeisen parinkymmenen vuoden aikana osaltaan verkottanut tutkijoita toisiinsa sekä päättäjiin.

Arktista tutkimista harjoittavia tutkimuslaitoksia on kymmenittäin eri puolilla maailmaa. Ne puolestaan ylläpitävät erilaisia luonnontieteellisiä mittaus- ja tutkimusasemia, joita sijaitsee pitkin arktista aluetta. Omia verkostojaan ja tapaamisiaan on niin polaarioikeuden tutkijoilla, yhteiskuntatieteilijöillä, nuorilla tutkijoilla kuin monilla muillakin aloilla.

Monet kansainväliset ympäristöjärjestöt kuten WWF ja Greenpeace ovat nekin aktiivisia alueella.

Arktisen neuvoston seitsemännessä ministerikokouksessa käsiteltiin arktisen alueen muutosta. Kokoukseen osallistui muun muassa Yhdysvaltain ulkoministeri Hillary Clinton.

© Paula Kankaampää

Arktisen tutkimuksen ja koulutuksen verkostoja

Kansainvälisen arktisen tieteen komitea (IASC, International Arctic Science Committee)

– Määrittelee kansainvälisen arktisen tiedepolitiikan linjoja ja edistää tutkimusyhteistyötä.

Nuorten tutkijoiden verkosto APECS (Association of Polar Early Career Scientists)
– Edistää opiskelijoiden ja uran alkuvaiheissa olevien tutkijoiden yhteistyötä.

Lukuisia tieteenalakohtaisia järjestöjä, kuten yhteiskuntatieteilijät (IASSA, International Arctic Social Sciences Association) tai kansainvälinen routatutkimusjärjestö (International Permafrost Association).

Arktinen yliopisto (University of the Arctic)
– Arktisten yliopistojen tutkija- ja opiskelijavaihtoa, koulutusta ja tutkimusyhteistyötä edistävä verkosto, johon kuuluu noin 140 laitosta arktisen alueen eri maista.

Strategioita ja tavoitteita

A rktisen alueen painoarvon kasvaessa alueen maat ovat toinen toisensa perään laatineet ja päivittäneet omia arktisia strategioitaan. Sellainen on jo kaikilla arktisilla mailla, ja niissä maat ovat määritelleet omat intressinsä ja tavoitteensa. Esimerkiksi Suomi laati oman arktisen strategiansa vuonna 2010 ja päätti jo parin vuoden päästä tehdä uuden vuonna 2013. Alueen kehitys ja muutokset ovat niin nopeita, että papereilla on vaikeuksia pysyä perässä.

Euroopan unioni on arktisia tavoitteitaan määritellyt useaan otteeseen. Vuoden 2008 jälkeen on nähty komission tiedonantoja, neuvoston johtopäätöksiä ja parlamentin mietintöjä. Brysselissä on pidetty useita seminaareja ja keskustelutilaisuuksia siitä, mikä on EU:n arktinen rooli ja mitä unioni tavoittelee.

Vuoden 2012 tiedonannossaan komissio korosti ilmaston ja talouden muutoksen nopeutta, arktisen yhteistyön tärkeyttä,

ympäristön suojelua ja kestäväää kehitystä. Arktinen muutos puolestaan korostaa tiedonannon mukaan EU:n omien ympäristösitoumusten ja ilmastomuutoksen vastaisen taistelun tärkeyttä.

Komissio muistutti myös, että EU:n nykyisistä jäsenmaista kolme ja Islannin mahdollisesti liittyessä neljä kuuluu Arktiseen neuvostoon ja että unioniin päätyy iso osa arktisella alueella tuotetuista raaka-aineista ja tarvikkeista. Tämän myötä EU:n politiikka vaikuttaa arktisella alueella monin tavoin. Avainsanoina EU:n tulevassa arktisessa politiikassa ovat komission mukaan tieto, vastuullisuus ja osallistuminen.

EU:n arktinen informaatiokeskus

- EU:n komission ja neuvoston arktinen tiedonanto ja päätelmät 2008–2009 pohtivat arktisen informaatiokeskuksen tarvetta.
- Lapin yliopiston Arktinen keskus teki vuonna 2009 aloitteen informaatiokeskuksen perustamisesta verkostona, jonka päämaja sijaitsisi Rovaniemellä. Verkostossa on mukana (2012) lähes 20 eurooppalaista tutkimuslaitosta.
- EU:n komissio hyväksyi vuonna 2013 valmistelualoitteen arktisen alueen strategisesta ympäristövaikutusarvioinnista.
- Valmistelualoite testaa verkostomallin toimivuutta EU:n arktiseksi informaatiokeskukseksi.
- Informaatiokeskus tuottaisi tietoa arktisista asioista EU:n instituutioiden ja kansalaisten tarpeisiin.
- Lapin yliopiston Arktinen keskus on Rovaniemellä sijaitseva kansainvälinen ja monitieteinen arktiseen tutkimukseen ja arktisen tiedon tuottamiseen erikoistunut laitos, jolla on myös Arktikum-tiedekeskus.

Suomen arktisen suurlähettilään Hannu Halisen mukaan myös EU:n komissiossa tulisi olla oma arktinen suurlähettiläs tai koordinoija.

Arktinen kutsuu – kuuleeko Eurooppa?

Euroopan unionissa on havahduttu napapiirin pohjoispuolen tärkeyteen. Suomi on pyrkinyt arktisten kysymysten lipunkantajaksi EU:ssa ja Ruotsi puolestaan on havahtunut alueen tärkeyteen Arktisen neuvoston puheenjohtajana.

Suomen arktinen suurlähettiläs **Hannu Halinen** oli ennen nykyistä pestiään suurlähettiläänä Egyptissä. Vaikka ero alueiden välillä on huikea, suurlähettiläs näkee niissä myös yhtymäkohtia.

– Suezin kanava on yksi Egyptin suurimmista tulonlähteistä. Arktisen jääpeitteen sulaessa Koillisväylä tarjoaa sille kuitenkin vakavasti otettavan vaihtoehdon.

Pohjoinen jäämeri on Arktiksen keskiössä – konkreettisesti ja poliittisesti – mikä korostaa rantavaltioiden roolia.

– Venäjä, Tanska ja Kanada tekevät omia tutkimuksiaan voidakseen määritellä oman mannerjalustansa nykyistä laajemmaksi. Kiina ja USA puolestaan ovat huolissaan merenkulun vapaudesta. Myös meidän arktisessa politiikassamme yksi hyvin tärkeä tavoite on pääsy Jäämerelle.

EU:ssa arktisiin kysymyksiin havahduttiin

vuonna 2007, kun merijää suli ennätyspieneksi. Nyt ennätys on jäänyt uuden jalkoihin, mikä ei ainakaan vähennä huomiota. Silti yhteistyötä, tietoa ja ymmärrystä tarvitaan lisää. Halisen mukaan myös EU:n komissiossa tulisi olla oma arktinen suurlähettiläs tai koordinoija. Tähän mennessä jäsenmaista Suomi on ollut arktisten kysymysten lipunkantaja EU:ssa.

– Vähän valitettavastikin. Toivomme, että myös Ruotsi pysyisi aktiivisena ja muut maat osallistuisivat arktisiin keskusteluihin entistä aktiivisemmin.

Itämeri tiivistettynä laboratoriona

Vaikka Suomella ei ole arktista merenrantaa, meillä on Itämeri eikä sen merkitystä kannata Halisen mielestä väheksyä.

– Itämeri on tiivistetty laboratorio Pohjoiselle jäämerelle.

Halisen mukaan Jäämeren valtiot voivat ottaa oppia Itämeren poliittisesta yhteistyöstä ja merenkulun järjestämisestä. Arktinen neuvosto voi vastaavasti hyötyä muiden alueellisen yhteistyön foorumeiden työstä, kuten Barentsin Euroarktisen neuvostosta, Pohjoismaiden neuvostosta ja Itämerineuvostosta.

© Gustaf Lindin albumi

Ruotsin arktinen suurlähettiläs Gustaf Lind piipahti Nenetsiassa ollessaan matkalla konferenssiristeilylle Koillisväylälle.

Suomi on esittänyt, että Arktinen neuvosto vahvistettaisiin täysmääräiseksi kansainväliseksi järjestöksi. Tällöinkin tulisi taata alkuperäiskansojen vahva asema neuvostossa.

– Arktisessa neuvostossa on nyt hyvä yhteistyön henki. Tärkeää on säilyttää yhteistyössä alueellinen pohja, mutta keskustella avoimesti ulkopuolisten toimijoiden kanssa.

Halinen korostaa valtioiden kahdenkeskisiä suhteita neuvoston rinnalla. Halinen ei kuitenkaan usko, että esimerkiksi Pohjoismaiden kannattaisi tehdä yhteistä arktista

strategiaa, koska maiden tilanteet ovat niin erilaisia.

Suomi kannattaa EU:n hyväksymistä pysyväksi tarkkailijaksi Arktiseen neuvostoon. Joidenkin ehdotusten mukaan EU voisi tulla jopa varsinaiseksi jäseneksi Suomen, Ruotsin ja Tanskan tilalle.

– EU:n pohjoisilla mailla on kullakin oma arktinen profiilinsa, minkä takia niiden pysyminen varsinaisina jäseninä on perusteltua. EU:n rooli tarkkailijana olisi valtioiden roolia täydentävä ja tukeva.

Halisen mukaan EU:lla on paljon annettavaa esimerkiksi arktisessa tutkimuksessa, ilmastonmuutokseen ja luonnonvarojen käyttöön liittyvissä kysymyksissä sekä merenkulku- ja kalastusoikeuksissa.

Arktisen neuvoston ohjaksissa

Ruotsin arktisella suurlähettiläällä **Gustaf Lindillä** on ollut Arktisen neuvoston veto-vastuu yhdessä ulkoministeri Carl Bildtin kanssa aikana, jolloin katseet ovat kääntyneet pohjoiseen.

Ruotsi on ollut ensimmäistä kertaa Arktisen neuvoston puheenjohtaja vuosina 2011–2013, mikä on nostanut arktisten kysymysten kansallista painoarvoa. Arktisen strategian Ruotsi loi alueen maista viimeisenä.

– Ruotsilla ja Suomella on samanlainen suhde arktiseen alueeseen. Ruotsi ei tunne itseään kovin arktiseksi, koska meillä ei ole rantaviivaa, mutta Ruotsillakin on Suomen tapaan laaja maa-alue arktisella alueella.

Lind uskoo, että Arktinen neuvosto kasvaa korkean tason foorumiksi.

– Arktista neuvostoa on kutsuttu päätöksiä valmistelevaksi foorumiksi, mutta se on muuttumassa päättäväksi elimeksi. Vaikka arktinen alue on valtava ja muuttuu hyvin nopeasti, neuvostossa yhteistyö toimii oikein hyvin.

Naparetkeilijän jäljillä

Työhuoneestaan Tukholman ministeriökorttelista Lind pitää yhteyttä arktisiin suurlähettiläisiin, Arktisen neuvoston työryhmiin ja alkuperäiskansoihin sekä vastaa neuvoston tarkkailijoiksi pyrkivien valtioiden kysymyksiin. Tarkkailijajäsenyyttä ovat havitelleet EU:n lisäksi muun muassa Kiina ja Singapore.

Ulkoministeri Bildt ja suurlähettiläs Lind ovat olleet Ruotsin puheenjohtajuuden aikana Arktisen neuvoston äänitorvia kansainvälisissä konferensseissa. Yhdeksi mieleenpainuvimmaksi tapahtumaksi Lind nimeää Venäjän turvallisuusneuvoston järjestämän konferenssin, jossa matkattiin ydinjäänmurtaja Yamalilla Nenetsian Narjan-Marista Sahan Tiksiin.

– Seurasimme ruotsalais-suomalaisen

sankarimme, naparetkeilijä Adolf Erik Nordenskiöldin reittiä. Hänhän purjehti ensimmäisenä läpi Koillisväylän. Matka oli uskomattoman hieno, mutta samalla se osoitti arktisen alueen ongelman. Elokuisen konferenssiristeilyn aikana emme nähneet jäätä, vaikka yleensä jää yltää Pohjois-Venäjän rantaviivaan asti.

Lindin mukaan on tehtävä enemmän töitä ilmaston lämpenemisen estämiseksi. Arktisessa neuvostossa ei neuvotella globaalista ilmastopöytäkirjasta, koska se on YK:n tehtävä. Neuvosto voi kuitenkin vaikuttaa ilmastonsuojeluun ja tehdä työtä esimerkiksi ilmaston lämpenemistä aiheuttavien nokipäästöjen vähentämiseksi. Lind arvioi, että jatkossa Arktinen neuvosto paneutuu myös talouskehitykseen ja perää yritysten vastuuta pohjoisen kehityksestä.

– Olemme avanneet keskustelun yritysten kanssa, miten alueella toteutetaan yritysvastuuta.

Gustaf Lindiä haastatteli Virpi Komulainen.

© Erkki Tuomiojan albumi

Euroopan unioni on arktinen toimija

Mitä arktisuus merkitsee Suomelle, ulkoministeri Erkki Tuomioja?

Suomi on arktinen maa – ilmasto, luonto, maantiede, historia ja kokemukset ovat muokanneet arktisen identiteettimme. Suomen kansa on kokonaisuudessaan arktinen kansa, sillä kolmasosa 60. leveyspiirin pohjoispuolella asuvista on suomalaisia.

Suomi on myös arktinen osaaja. Arktinen alue on voimakkaan muutoksen kohteena. Muutoksen ymmärtämiseen, siihen sopeutumiseen ja myös sen hyödyntämiseen Suomessa on huippuosaamista ja tietotaitoa. Osaamisen ja tutkimuksen ylläpitäminen ja kehittäminen on ensisijaisen tärkeää.

Samalla arktisten luonnonvarojen hyödyntämisessä ja kaikessa muussakin arktisessa toiminnassa Suomi korostaa kestävän kehityksen periaatteita ja ympäristön reunaehtojen tunnistamista.

Miksi Suomi on päättänyt uusia arktisen strategiansa?

Nykyinen, ensimmäinen arktinen strategiamme valmisteltiin virkamiestyönä keväällä 2010. Strategian uudistaminen on perusteltua lähinnä kahdesta syystä: ensinnäkin kehitys arktisella alueella on nopeaa ja pitkälti ennakoimatonta; ja toiseksi on osoittautunut tarpeelliseksi laajentaa strategian näkökulmaa sekä liittää siihen konkreettisia toimenpide-ehdotuksia kustannusvaikutuksineen. Vaikka uudistustyö on edelliseen verrattuna huomattavasti laajempi ja yksityiskohtaisempi, hallitus ei halua viivyttää sen laatimisessa, vaan edellyttää työn valmistuvan kevään 2013 aikana.

Nykyinen arktinen strategiamme on ulkosuhdepainotteinen. Strategian meneillään oleva kokonaisvaltainen uudistaminen koordinoidaan ulkoministeriössä.

Paljonko arktiset kysymykset näkyvät Suomen ulkoministerin töissä?

Ulkoministerin tehtävissä arktiset kysymykset ovat viime vuosina olleet lisääntyvästi esillä. Kansainvälinen kiinnostus alueeseen on sen painoarvon laajentumisen myötä nopeasti kasvanut. Arktiset kysymykset ovat alueellisia, mutta niillä on maailmanlaajuiset vaikutukset. Arktiset kysymykset ovat jo lähes rutiininomaisesti mukana kansainvälisten vierailujen ja kokousten asialistalla. Keskeinen arktinen foorumi Arktinen neuvosto on ulkoministereiden johtama. Samoin myös muissa toimijoissa ja instrumenteissa, kuten Barentsin euroarktisessa neuvostossa ja pohjoisen ulottuvuuden toiminnassa, ulkoministerit ovat vetovastuussa. Tästä seuraa, että ministeri tapaa kokousten ulkopuolellakin arktisia toimijoita eri yhteyksissä ja esiintyy usein arktisia kysymyksiä käsittelevissä tilaisuuksissa.

Hallituksen ohjelmassa on nyt ensimmäistä kertaa oma lukunsa arktisista kysymyksistä. Hallitus on vastikään määritellyt omat arktisen politiikan prioriteettinsa ja linjauksensa. Hallituksessa arktiset asiat esittelee ulkoministeri.

Onko Euroopan unioni aidosti arktinen toimija?

Euroopan unioni on arktinen toimija monesta painavasta syystä. Ilmastonmuutokseen liittyen arktiset alueet ovat erityisen haavoittuvia. Komission kesällä 2012 antamassa arktisessa tiedonannossa todetaan EU:n olevan globaalisti merkittävin ilmastomuutoksen vastaisten toimien edistäjä. Kolme – ja tulevaisuudessa mahdollisesti Islannin myötä neljä – EU:n jäsenmaata ovat myös Arktisen neuvoston jäseniä. Taloudellisesti EU on arktisen alueen tuotteiden suurin markkina-alue. Lisäksi EU:lla on laajoja tutkimus- ja kehityshankkeita arktisilla alueilla.

Onko Suomi EU:n lipunkantaja arktisella alueella?

Euroopan parlamentin varapresidentti Diana Wallis nimitti aikanaan Suomea EU:n

arktiseksi lipunkantajaksi. Suomi onkin ollut aktiivinen näiden kysymysten edistäjä niin parlamentissa kuin neuvostossa ja komissiossakin. Konkreettisenä esimerkkinä työstämme on hanke EU:n arktisen tiedotuskeskuksen avaamiseksi Rovaniemellä, jota olemme väsymättömästi ajaneet.

Emme kuitenkaan halua olla yksin EU:n arktista roolia rakentamassa: kysymyksessä on koko EU:n yhteinen asia. Pyrimmekin aloitteillamme tämän ymmärtämisen laajentamiseen ja EU:n arktisen politiikan selkiyttämiseen.

Miksi Suomi on ajanut EU:n pysyvän tarkkailijan asemaa Arktisessa neuvostossa?

EU:lla arktisena toimijana on - erityisesti laajan arktisen tutkimustoimintansa pohjalta - merkittävästi annettavaa neuvostolle, sekä sen työryhmille että käynnissä oleville kattaville tutkimusprosesseille. Näkemyksemme mukaan EU täyttää kaikki tarkkailijoille asetetut kriteerit. EU:n tarkkailija-asema on nimenomaan neuvoston edun mukaista, sillä tätä kautta neuvoston rooli osaltaan vahvistuu.

Barents-yhteistyö on 20 vuotta vanhaa. Onko se täyttänyt odotukset?

Tänä Barentsin euro-arktisen neuvoston 20-vuotisen toiminnan juhluvuonna Suomi ottaa neuvoston puheenjohtajuuden kaudelle 2013–15. Neuvoston työ on epäilemättä ollut menestyksekkästä. Barentsin alue merkitsee Suomelle läheisintä ja tutuinta toimintakenttää. Neuvoston erityinen ominaispiirre on aluetason edustautuminen omassa neuvostossaan; kummallakin tasolla lukuisat työryhmät tarjoavat hyvät puitteet syventävälle ja tulokselliselle toiminnalle. Barentsin neuvostossa myös EU:n komissio on jäsenenä. Neuvoston työlä on läheiset yhtymäkohdat pohjoiseen ulottuvuuteen ja sen kumppanuuksiin. Barents-yhteistyö osana arktista yhteistyötä onkin monella tavoin tiennäyttäjä laajemmille arktisille ratkaisuille.

Pitäisikö Arktisen neuvoston roolia ja tehtäviä vahvistaa?

Suomi on johdonmukaisesti ajanut Arktisen neuvoston vahvistamista. Arktinen yhteistyöhän on toki neuvostoa vanhempaa (itse ajoittaisin sen arktisesta ympäristöstrategiasta sopimiseen Rovaniemellä 1991),

mutta kuluneen 16 vuoden aikana neuvoston on osoittanut elinkelpoisuutensa. Viime vuoden aikana hyväksyttiin useita Suomen esittämiä vahvistamistoimenpiteitä (kuten pysyvä sihteeristö ja yhteinen budjetti) ja tämä työ jatkuu. Olen omalta osaltani ehdottanut neuvoston muodostamista sopimukseen perustuvaksi kansainväliseksi järjestöksi. Neuvoston mandaatti on selkeästi laajenemassa ympäristökysymyksistä monille muille sektoreille. EU:n tarkkailijakysymyksen ratkaiseminen neuvoston kokonaisuutena huomioonottaen on tärkeä elementti neuvoston aseman vahvistamiseksi.

Miksi Suomi ei ole ratifoinut ILO:n alkuperäis-kansasopimusta?

Kansainvälisen työjärjestön (ILO) itsenäisten maiden alkuperäis- ja heimokansoja koskevan yleissopimuksen no 169 ratifointi on valitettavasti viivästynyt jo pitkään. Syynä on se, ettei Suomen lainsäädännön ole katsottu vastaavan yleissopimuksen määryksiä saamelaiden maahan kohdistuvien oikeuksien osalta, eikä sellaisista lainsäädännön muutoksista, joilla tämä voitaisiin korjata ole saavutettu yksimielisyyttä. Hallitusohjelman mukaisesti yritämme nyt toteuttaa tavoitteen sopimuksen ratifoinnista tällä hallituskaudella. Ministeriryhmä valmistelee asiaa.

Voiko ilmaston lämpenemiselle arktisella alueella enää tehdä mitään?

Ilmastonmuutos tulee joka tapauksessa etenemään sellaista vauhtia, ettei tavoitteeksi asetettu maapallon keskilämpötilan nousun rajoittaminen kahteen asteeseen näytä onnistuvan. Ihmisen toiminnot arktisilla alueilla tuottavat vain hyvin vähän kasvihuonekaasujen päästöjä, joten arktiset alueet ovat tässä muutosten kohde. Toisaalta ilmastonmuutoksen vaikutukset arktisilla alueilla vauhdittavat muulla tavoin muutosta. Lämpenemisestä ja jään sulamisesta seuraava auringon heijastuksen väheneminen jään sulamisen myötä – ns. albedo-ilmiö – sekä metaani- ja kasvihuonekaasupäästöjen lisääntyminen ikiroudan sulamisen myötä kiihdyttävät edelleen globaalia ilmastonmuutosta. Ilmastonmuutoksen ehkäiseminen ja lieventäminen edellyttää siten kokonaisvaltaista ja maailmanlaajuista toimintaa, kun taas sopeutumistoimenpiteet riippuvat enemmän paikallisista olosuhteista.

Minun Akureyrini

© Leena-Kaisa Viitanen

”**E**nsivaikutelmaa Islannissa on vaikea unohtaa: erittäin navakka pohjoistuuli ja lähes pohjaton... ei mikään. Keflavikissä sijaitsevan kansainvälisen lentokentän ympärillä olevia laajoja laavakenttiä katsellessani muistan – vielä viidentoista vuoden jälkeenkin – miettineeni pienessä shokissa, että eihän täällä ole mitään! No, olihan siellä.

Lähdin Islantiin lukion jälkeen Etelä-Suomesta ilman sen suurempaa syytä. Pienenä tyttönä A-studion maailmankuvien Satunnainen matkailija oli tehnyt vaikutuksen makoillessaan Sinisellä Laguunilla lumen keskellä Islannissa ja radion säätiedotteen monotonisen naisäänen säännöllisesti lausuma “Reykjavik, lounainen kolme” tai jotain siihen suuntaan, oli herättänyt mielenkiinnon tuota maagista paikkaa kohden. Tilaisuuden tullen tartuin siihen epäröimättä ja olin jo ennakkoon varma, että Islanti olisi minun paikkani.

Muutin loppuvuodesta 1997 Akureyriin Pohjois-Islantiin taitoluis-telovalmentajaksi. Oppilaita oli alkuun kuusi ja harjoitukset pidettiin paikallisella jääradalla, ulkona. Asuin puoliksi suomalaisessa perheessä, mikä helpotti sopeutumista, vaikka en muista, että olisin missään vaiheessa pahemmin kärsinyt kulttuurishokista. Islantilaiset vaikuttivat

Akureyri sijaitsee Islannin pohjoisrannikolla ja on saaren toiseksi suurin asutuskeskittymä pääkaupunkiseudun jälkeen. Akureyrissä on noin 17 000 asukasta ja se on pinta-alaltaan 125 neliökilometriä.

olevan samaa sorttia suomalaisten kanssa ja elo oli heti alkuun aika mutkatonta ja mukavasti tutun oloista.

Minulle kävi kuitenkin aika nopeasti selväksi, että kielitaito on välttämätön, jos haluaa oikeasti tutustua ihmisiin ja päästä sisälle islantilaiseen elämäntapaan. Kieliopintoihin ei silloin ollut Akureyrissä montaa mahdollisuutta, joten opiskelin islannin kielen korvakuulolta ja hioin pois pahimpia kielioppivirheitä myöhemmin yliopistossa opiskellessa.

Islanti on luonnonystävän maa, mikä on yksi syy siihen, että olen täällä vieläkin. Maisemat ovat ainutlaatuiset ja luonto on vahvasti läsnä ihmisten elämässä oikukkaan sään ja luonnomullistusten kautta. Tuli-vuorenpurkaus jäätiköllä, tuhkan peittämät pellot ja karja, maanjäristyksen tuoma tuho tai lumen hautaamat lampaat syysmyrskyn tullessa hieman liian aikaisin ovat todellisuutta tällä pohjoisella saarella, vaikka elämä nopeaan tahtiin onkin muuttumassa länsimaisen urbaaniksi.

Islanti on kiehtova yhdistelmä uutta ja vanhaa, latteaa hörppivää kaupunkilaista ja jotain vaikeasti kuvailtavaa alkuvoimaa, joka löytyy karusta pohjoisesta luonnosta. Pieni mutta elinvoimainen yhteisö, johon sisälle päästyään on helppo samaistua.”

Leena-Kaisa Viitanen työskentelee Arctic Portalissa Akureyrissä, Islannissa.

BARENTSIN VERKOSTOJA

© Bernt Nilsen, www.barentsspektakel.no

© Mikhail Slavin, www.barentsspektakel.no

Nimellä Barents näyttää olevan tapana liikkua kauas kotiseudultaan. 1500-luvun loppupuolella hollantilainen kapteeni ja löytöretkeilijä Willem Barents suuntasi pohjoisille vesille kauas Norjan rannikon tuolle puolen. Ei niistä retkistä paljon enää muistettaisi, ellei hän olisi jättänyt jälkeensä jotain pysyvää. Koko tuo Pohjoisen jäämeren Euroopan puoleinen alue on sittemmin tunnettu nimellä Barentsinmeri.

Siellä se säilyi, harvojen käyttämänä kylmänä nimenä karttojen reunoissa. Mutta 1990-luvun alussa nimi Barents lähti jälleen vaeltamaan. Nyt se saattaa tulla keskusteluissa ja otsikoissa vastaan

Ranskalainen katuteatteri Compagnie des Quidams esiintyi Barents Spektakelissa vuonna 2012. Esityksen nimi oli Herbert's Dream.

kaukana omalta mereltään: Perämeren rannoilla niin Suomen kuin Ruotsin puolella, Atlantille katsovissa Norjan kaupungeissa, suuren Äänisjärven maisemissa Venäjän Karjalassa, Komin vihreillä kukkuloilla, Nenetsian tundralla ja Vienanmeren valtiaan Arkangelin kaduilla.

Barentsin mukaan nimettiin yhteistyöalue, joka perustettiin 1990-luvun alussa.

Mitä ajattelisi Willem Barents siitä, että hänen nimeään kantava alue on niin laaja, että Keski-Eurooppaan sijoitettuna se ylttäisi Ranskasta Ukrainaan? Tai että pohjoisessa rakennetaan Barents-yhteistyötä ja Barents-identiteettiä? Tai että Barents-nimeä kantaviin monenkirjaviin kokouksiin tulee milloin eri maiden ministereitä, tanssijoita, tai toimittajia?

Kalottiyhteistyöstä Barentsin alueeksi

Kun puhutaan arktisesta alueesta ja Euroopasta, on samalla puhuttava myös Barentsin euroarktisesta alueesta,

Barentsin euroarkkinen neuvosto

- Jäsenet: Suomi, Ruotsi, Norja, Venäjä, Tanska, Islanti ja EU:n komissio.
- Tarkkailijat: Kanada, Ranska, Saksa, Italia, Japani, Hollanti, Puola, Britannia ja Yhdysvallat.
- Perustettu Kirkkoniemessä 1993.
- Tehtävänä alueellisen yhteistyön edistäminen Pohjois-Euroopassa.
- Useiden eri alojen työryhmiä, osa yhdessä alueneuvoston kanssa.

Barentsin alueneuvosto

- Tehtävänä edistää alueiden välistä yhteistyötä Barentsin alueella. Mukana hallintoalueita neljän maan pohjoisosista.
- Suomesta: Kainuu, Pohjois-Pohjanmaa ja Lappi. Pohjois-Karjalan maakunta tarkkailijana.
- Norjasta: Nordland, Troms, Finnmark.
- Ruotsista: Västerbotten, Norrbotten.
- Venäjältä: Murmanskin alue, Arkangelin alue, Karjalan tasavalta, Komin tasavalta, Nenetsin alue.
- 5,3 miljoonaa asukasta ja 1,75 miljoonaa neliökilometriä.

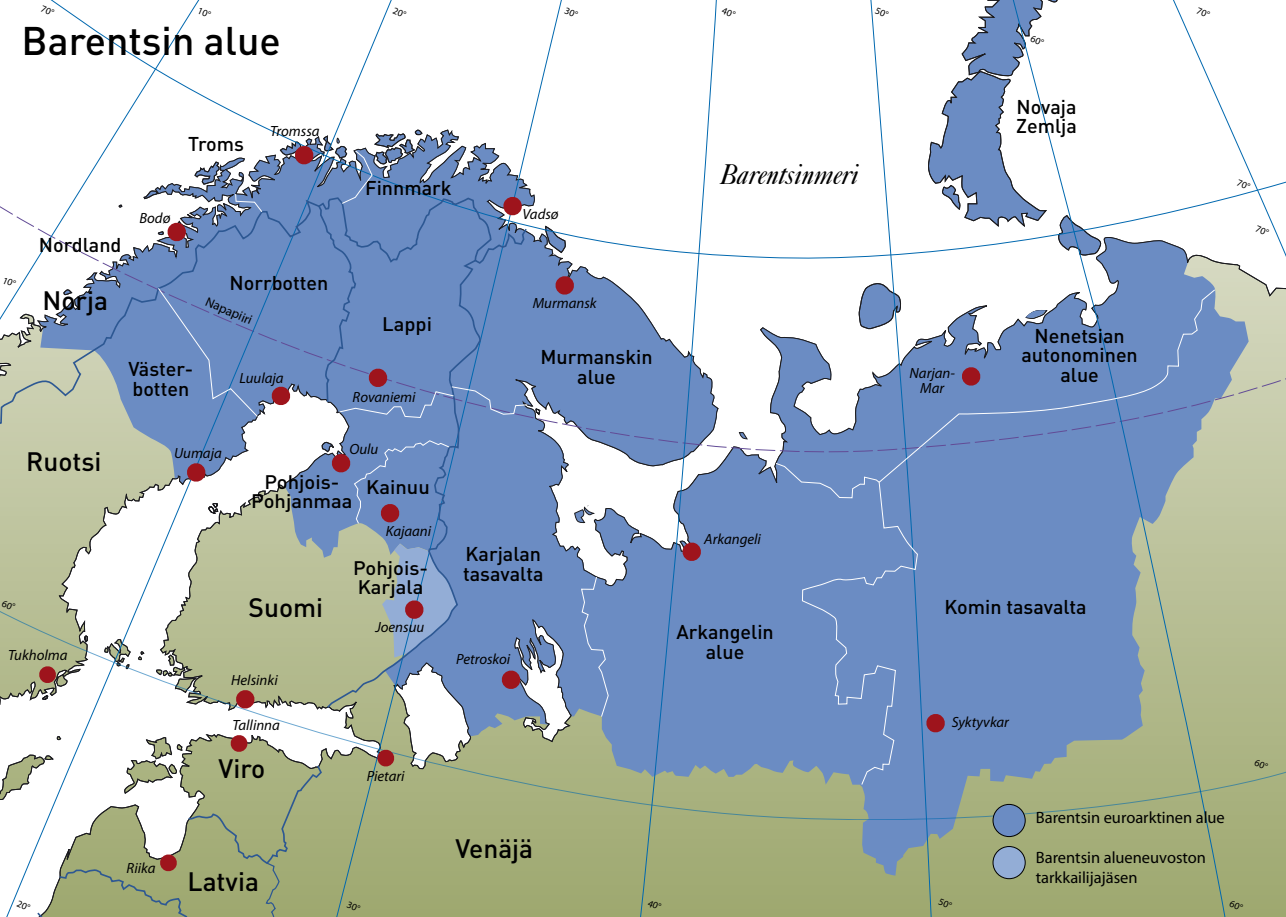
Kolarctic ENPI CBC-ohjelma

- Osa EU:n ja Venäjän naapuruus- ja kumppanuusohjelmaa.
- Kohdealueena Norjan, Ruotsin ja Suomen pohjoisosat ja Venäjän luoteisosat.
- Ohjelmakausi 2010-2014.
- Rahoitusta annettu 53 projektille.
- Rahoituksen kokonaismäärä 70 miljoonaa euroa.
- Projekteissa on oltava aina mukana venäläinen kumppani.

Barents Spektakel

- Tunnetuin Barentsin alueen yhteinen kulttuuritapahtuma.
- Järjestetään Kirkkoniemessä, Norjassa.
- Nykytaidetta, performansseja, kirjallisuutta, teatteria, elokuvia, seminaareja ja konsertteja.
- Barentsiin ja pohjoiseen liittyviä ajankohtaisia aiheita.
- Vietetty joka helmikuu vuodesta 2004 lähtien.

Barentsin alue

joka kattaa Suomen, Ruotsin, Norjan ja Venäjän pohjoisosat. Osa siitä on arktista aluetta, osa muuten vain pohjoista. Yhteistä on harva asutus ja pitkä matka pääkaupunkeihin.

Tätä ennen pohjoisessa oli kalottiyhteistyötä, joka koski lähinnä vain Suomen, Ruotsin ja Norjan pohjoisimpia alueita. Neuvostoliiton pohjoisosiin yhteydet olivat niukkoja ja jäykän virallisia. Silti historiassa, aikana ennen Venäjän vallankumousta ja rajojen sulkeutumista koko alueella oli hyvinkin paljon erilaista keskinäistä kanssakäymistä. Merellä kalastajat ja kauppalaivat liikkuvat koko Norjan ja Arkangelin välisellä alueella, etelämpänä kauppareitit kulkivat pitkin metsätaipaleita ja vesistöjä.

Barentsin alue synnytetttiin poliittisella päätöksellä vuonna 1993 eli noin 20 vuotta sitten, kun kylmä sota oli juuri päättynyt ja uusi ajattelu oli mahdollista. Norjan silloinen ulkoministeri Thorvald

Stoltenberg oli aloitteen tekijä ja mukaan tulivat Venäjä, Suomi ja Ruotsi. Näiden alueeseen varsinaisesti kuuluvien maiden ohella perustajajäseniä ovat Tanska, Islanti ja Euroopan komissio.

Aloitteen taustalla oli halu muuttaa tuona Euroopan murroshetkenä entinen suljettu alue avoimeksi ja lisätä näin turvallisuutta ja kansalaisten ja talouden kanssakäymistä. Siihen tarkoitukseen perustettiin valtioiden välinen Barentsin euroarktinen neuvosto ja alueiden välinen Barentsin alueneuvosto. Ensin siihen kuului vain aivan pohjoisimpia alueita kustakin maasta, sitten se laajeni etelään ja itään. Esimerkiksi Suomesta on maantieteellisesti mukana puolikas koko maasta.

Suomen, Ruotsin ja Norjan pohjoisilla kalottialueilla on jo pitkään ollut yhteistyötä yli rajojen mutta nyt mentiin paljon pidemmälle. Euroopan pohjoisosiin luotiin melkein kuin tyhjästä Barentsin alue,

Barents Observer -verkolehti uutisoi alueen tapahtumista Kirkkoniemestä käsin. Toimituksen seinäkellot näyttävät Kirkkoniemen, Rovaniemen ja Arkangelin ajan. Norjan ja Venäjän rajalla aikaero on talviaikaan peräti kolme tuntia, mikä hankaloittaa yhteydenpitoa naapureiden kesken.

© Marjo Laukkanen

jonne synnyttiin erilaisia yhteistyön mekanismeja. Niin valtioiden kuin neljän maan pohjoisimpien alueiden välille perustettiin työryhmiä, laadittiin tavoitteita ja toimenpideohjelmia. Alueviranomaiset ja eri alojen toimijat alkoivat matkustaa kokouksiin milloin länteen, milloin itään, milloin pohjoiseen tai etelään – etelän tarkoittaessa tässä tapauksessa kaupunkia, jotka pääkaupungeista katsoen ovat kaukana pohjoisessa: Uumaja, Bodö, Oulu, Petroskoi.

Norjassa Kirkkoniemi Venäjän rajan

tuntumassa muuttui kaukaisesta pussinperästä yhdeksi Barentsin alueen keskuspaikoista. Sinne on sijoittunut Norjan oma Barents-sihteeristö ja siellä sijaitsee kansainvälinen Barents-sihteeristö.

Kaikki tämä valtavalla alueella, jossa asukkaita on vain 5,5 miljoonaa eikä kunnollisia poikittaisyhteyksiä ole. Matkat ovat pitkiä ja vaivalloisia, ne vievät aikaa usein kellon ympäri tai enemmänkin.

Silti Barents-yhteistyö on osoittautunut välineeksi, jonka avulla pohjoisille alueille on kyetty luomaan uusia toimin-

© Yuri Nikiforov, www.beac.st

Barentsin alueen monikielisessä yhteistyössä tulkkikopit ovat tuttu näky. Tulkit olivat paikalla myös Barentsin euroarktisen neuvoston virkamieskokouksessa Svolvaerissa syksyllä 2012.

Ruotsin Lapissa sijaitsee Esrangen raketikeskus. Keskuksen toimintaan tutustuttiin Barentsin euroarktisen neuvoston ulkoministerien kokouksessa Ruotsin puheenjohtajakaudella.

© Arto Viitikka

toja ja jopa identiteettiä. Tosin pienin askelin ja odotuksissa usein pettyen. Muutokset vievät aikaa. Alkuvaiheessa odotettiin ympäristöongelmien korjautuvan hetkessä – tämä koski etenkin Neuvostoliiton perintönä tullutta saastuttavaa teollisuutta tai radioaktiivisen jätteen riskejä – ja talousyhteistyön odotettiin nousevan kukoistukseen.

Vuodet ovat kuluneet eikä äkkimutoksia ole tullut. Virkamiesten välisistä työryhmistä moni on hiipunut pois eivätkä läheskään kaikki tavoitteet ole päässeet papereista todellisuuteen. Mutta samaan aikaan liikenne Venäjän pohjoisilla rajaseimillä on koko ajan kasvanut ja erilaiset yhteistyökumppanit tuntevat toisiaan rajoista riippumatta. Barentsin alue on vähitellen muuttunut todellisuudeksi.

EU tukee yhteistyötä

Euroopan unioni on Barentsin alueella läsnä kahdella hyvin erilaisella tavalla. EU:n komissio on Barentsin neuvoston perustajajäsen ja sen kautta mukana alueen yhteistyössä. Toisaalta

EU:n naapurisuus- ja kumppanuusohjelmat Carelia ENPI ja Kolarctic ENPI ovat kanavoineet kymmeniä miljoonia euroja rajat ylittävään yhteistyöhön. Tämä on merkittävää, koska Barents-toiminnan omat rahoituslähteet ovat hyvin niukat.

Euroopan unionin rakennerahastot ovat hyödyttäneet Ruotsin pohjoisosia ja Suomen pohjois- ja itäosia, sillä tätä tukea annetaan harvan asutuksen perusteella.

Virallisen Barents-yhteistyön ongelmana on ollut alueen laajuus ja hajanaisuus. Lisäksi alueiden hallintomallit ja toimivallat eroavat toisistaan suuresti. Venäjältä mukana on Karjalan ja Komin kaltaisia tasavaltoja, joilla on omat alueduumat ja hallintoelimet. Suomessa maakunnilla ei ole näihin verrannollista omaa päätösvaltaa ja resursseja.

Kun puhutaan Euroopan arktisen alueen raaka-aineista ja resursseista, tarkoitetaan käytännössä juuri Barentsin aluetta. Sinne sijoittuvat kaikki Atlantin ja Uralin välillä olevat maalla sijaitsevat mineraali-, energia- ja infrastruktuurihankkeet. Kaivostoiminnan kannalta kyseessä on Euroopan tärkein alue. Barentsin alueelle

kaavaillut investoinnit ovat kansainvälisessäkin mitassa massiivisia, mutta talouden epävarmuus on lykännyt useita suuria investointipäätöksiä eteenpäin.

Barentsin alue ei kuitenkaan ole pelkkää energiaa ja raaka-ainetta. Sinne sijoittuu jokaisessa maassa useita yliopistokaupunkeja – Uumaja ja Luulaja Ruotsissa, Tromssa Norjassa, Oulu ja Rovaniemi Suomessa, Murmansk, Arkangeli, Petroskoi ja Syktyvkar Venäjällä. Esimerkiksi Oulun kaupunki on kansainvälisesti huomattava korkean teknologian keskittymä, johon on sijoittunut paljon erityisesti informaatioteknologian alan yrityksiä. Perämeren rannoilla Ruotsin ja Suomen puolella on raskasta puunjalostus- ja metalliteollisuutta. Norjassa kalastus on tärkeä elinkeino. Ruotsin Kiirunassa on läntisen Euroopan tärkein avaruustuki-kohta.

Suomen Lapissa talviturismi on kehittynyt tuhansia ihmisiä työllistäväksi elinkeinoksi. Esimerkiksi Kittilän kunnassa Länsi-Lapissa asukasluku on kasvanut koko ajan 2000-luvun alkuvuosista asti kansainväliseksi kehittyneen Levin mat-

kailukeskuksen ja avatun kultakaivoksen myötä.

Lapin maakuntaa edustavan Lapin liiton laskelmien mukaan vuonna 2010 Lapissa oli 2,2 miljoonaa rekisteröityä yöpymistä, mutta todellisen matkailuun liittyvien yöpymisten määrän on arvioitu olevan kolminkertainen. Suuri osa matkailijoista käyttää majoitusta, jossa yöpymiset eivät kirjaudu mihinkään tilastoon.

© Arto Vitikka

Tromssassa asuva toimittaja Arne Egil Tønsetin mielestä Barentsin alueella olennaisempia ovat yhteydet alueen sisällä kuin etelän pääkaupunkeihin.

Barentsin identiteettiä luodaan pala palalta

Norjalainen toimittaja sukuloi sujuvasti Venäjällä, Suomessa ja Ruotsissa. Suomalainen virkamies muuttaa Pohjois-Norjaan ja yllättyy siitä, kuinka paljon suomalaisuus näkyy norjalaisten arjessa. Venäläinen taiteilija puolestaan haaveilee taiteilijaresidenssistä Pohjois-Norjassa. Barentsin alueella rajat ovat nuoret ja ne on totuttu ylittämään.

Norjalainen Arne Egil Tønset oli 24-vuotiaana suuren valinnan edessä. Ottaisiko vastaan journalismin alan opiskelupaikan etelästä vai toimittajan pestin kaukaa pohjoisesta, Vesisaaresta. Tønset valitsi jälkimmäisen.

– Halusin mennä pohjoiseen, se vaikutti niin jännittävältä paikalta.

Tønset oli aiemmin opiskellut Walesin kansainvälisessä koulussa. Parikymppisenä hän aloitti toimittajana synnyinkaupunkinsa Rørosin paikallislehdessä, kun armeijan ovet eivät auenneet. Vesisaarissa hän

työskenteli radio- ja televisiotöissä Norjan yleisradiossa NRK:ssa.

Pohjoisessa Venäjä alkoi kiehtoa. Tønset pääsi rajan yli ensimmäistä kertaa 1980-luvun puolivälissä. Murmanskiin ulottuvaa matkaa hän kuvailee tyypilliseksi: Liian paljon vodkaa ja samppanjaa, ympärillä likaisuutta ja rumuutta. Mutta myös uskomatonta vieraanvaraisuutta.

– Kaikki oli täysin erilaista kuin kotona. Olin koudussa.

Aluksi nuori toimittaja kävi Venäjällä vapaa-ajan reissuja, mutta muutaman vuoden päästä hän ylitti rajan myös töiden takia. Tønset harmittelee, että opetteli kielen vasta paljon myöhemmin. Sujuvaksi taito kehittyi Moskovan kirjeenvaihtovuosina 2000-luvun alkupuolella.

Toimittajien verkosto

Arne Egil Tønset on ollut mukana Barentsin alueen toimittajaverkostossa melkein alusta asti. Barents Press International perustettiin

Suomalainen Ari Sirén (keskellä) asuu Kirkkoniemessä. Barentsin kansainvälisen sihteeristön päällikön mielestä rajat pohjoisessa ovat tuleet psykologisessa mielessä helpommin ylittettäviksi.

vuonna 1995 ja sen toimintaa pyöritetään yhä vapaaehtoisvoimin. Nykyisin Tønset kuuluu verkoston hallitukseen.

– Olemme monesti todenneet, että tärkeintä Barents Pressissä on juuri sosiaalinen puoli. Toimittajille – kuten muillekin – on todella tärkeää tuntee ihmisiä toisesta maasta ymmärtääkseen, miten he näkevät maailmaa. Muuten on vain turisti, joka näkee sen, mitä hänelle näytetään.

Sama pätee Tønsetin mukaan myös Suomeen ja suomalaisiin. Seuraavaksi norjalainen haaveileekin opettelevansa suomea. Sitä tarvittaisiin nykyisessä työssä Barentsin arjesta kertomisessa. Tønset on nykyisin vapaa toimittaja ja kirjailija, sillä hän irtisanoutui vähän kirjeenvaihtovuosiensa jälkeen NKR:stä.

– Turhauhin siihen, että etelässä kiinnostuttiin pohjoisen asioista vain, jos kyseessä oli suuri uutinen.

Kokeneen toimittajan mukaan pohjoisessa olennaisempia ovat yhteydet Barentsin alueen sisällä kuin etelän pääkaupunkeihin. Ovathan rajat suhteellisen nuoret ja ne on totuttu ylittämään.

Suomalaisena Norjassa

Naapurimaiden läheiset suhteet on huomannut myös **Ari Sirén**, joka on Barentsin kansainvälisen sihteeristön päällikkö ja hoitanut tehtävää Kirkkoniemessä vuoden 2012 alusta lähtien. Uudessa kotipaikassaan Sirén yllättyi siitä, kuinka suomalaisuus näkyy yhä Pohjois-Norjan arjessa.

– Monilla on esimerkiksi suomalaisia sukulaisia tai suomalaisia sukunimiä, vaikka he itse eivät enää puhu suomea.

Pohjois-Norjassa on kautta aikain ollut paljon suomalaisia maahanmuuttajia. Esimerkiksi Vesisaarella on 1900-luvun alussa ollut enemmän ruijansuomalaisia kuin norjalaisia ja sen kirjastossa on nykyisin Norjan suurin suomenkielisen kirjallisuuden kokoelma.

Suomen ulkoministeriössä pitkään työskennellyt Sirén muutti vaimonsa kanssa Kirkkoniemeen suoraan Prahasta, jonne hän puolestaan muutti Pekingistä. Aiemmin Sirén on työskennellyt Moskovassa, Varsovassa ja Pietarissa. Yhteensä ulkomaanvuosien määrä alkaa lähennellä kahtakymmentä.

Sirén puhuu sujuvasti venäjää, puolaa, englantia, saksaa ja ruotsia sekä pärjää

© Sari Pöyhönen

Murmanskilainen keraamikko Inga Gruzdeva muuttaisi mieluummin Pohjoismaihin kuin Moskovaan.

slovakialla ja ymmärtää tšekkiä. Venäjän taitonsa ansiosta hän työskenteli jo 1990-luvun alussa Barentsin yhteistyössä.

– Odotukset Barentsin alueen yhteistyössä olivat tuolloin korkeammat kuin nyt saavutetut tulokset.

Pettymys tuloksiin lienee osasyynä siihen, miksi esimerkiksi aluetason osallistuminen työryhmiin on paikoin heikkoa ja miksi maaherrat eivät ole välillä osallistuneet alueneuvoston kokouksiin. Toisaalta yhteistyö on paikoin onnistunut odotusten mukaan ja henkilökohtaisten kontaktien sekä verkostojen luomisessa on onnistuttu jopa yli odotusten.

– Myös ympäristönsuojelusektorin sekä terveys- ja sosiaalialan yhteistyö toimii erinomaisesti.

Konkreettisia esimerkkejä ovat ilmastonmuutokseen liittyvä toimintasuunnitelma sekä tuberkuloosin ja HIV:n vastaiset ohjelmat. Myös taloustyöryhmältä voidaan Sirénin mukaan odottaa hyviä tuloksia. Sen työ on erityisen ajankohtaista muun muassa mineraali- ja kaivostoiminnan takia.

Suurimmat tämänhetkiset haasteet liittyvät Sirénin mukaan heikkoihin poikittaisiin

liikenneyhteyksiin. Pohjoisessa rajojen yli liikutaan yhä pääasiassa autoillen, koska junayhteyksiä ei ole ja lentoyhteys on vain Tromssan, Murmanskin ja Arkangelin välillä.

– Rajat pohjoisessa ovat tulleet psykologisessa mielessä yhä helpommin ylitettäviksi, mutta yhteistyön tehostaminen riippuu kuitenkin hyvin paljon toimivista liikenneyhteyksistä.

Taiteilijana Venäjällä

Hullua haaveilua, kuin olisin suunnitellut avaruuteen lentämistä. Näin **Inga Gruzdeva** muistelee matkansa alkua taiteilijaksi. 1990-luvulla palkkoja ei maksettu ja lama vaivasi kaikilla aloilla. Gruzdeva oli nuori perheenäiti ja valmistui teknisestä ammatikoulusta. Sisimmässä kuitenkin kyti. Hän ei tiennyt, mikä häntä vaivasi. Kunnes näki elokuvan *Ghost*, jossa Demi Moore esittää keraamikkoa.

– Tajusin, että tuota olen aina halunnut tehdä. Jo lapsena muovailin vahasta eläimiä ja kaikkea. En vain ollut tiennyt materiaalista nimeltä savi. Täällä ei ole savea, kuten vaikkapa Keski-Venäjällä.

Gruzdeva asui Afrikandan sotilaskylässä,

josta muutti Apatiittiin, isompaan kaupunkiin. Siellä toimi kansanopisto, jossa oli norjalainen opettaja.

– Tekstiilitaiteilija Odd Ostgård opetti huovutusta. Ystävystyimme. Hänen kauttaan tutustuin tromssalaiseen keramiikkataiteilijaan Marit Landsendiin.

Landsend auttoi tekemään apurahahakemuksen Barentsin sihteeristölle. Gruzdeva pääsi Norjaan kursseille ja oppi kielen. Vuonna 1999 hän jo työskenteli luovalla alalla. Polttava haave oli muuttunut tosiasiksi. Gruzdeva muutti Murmanskiin syksyllä 2011. Hänellä on alan tutkinto ja näyttelyitä pitkin Barentsin aluetta: Murmanskissa, Torniossa, Haaparannalla, Tromssassa.

Vailla rahaa, aikaa ja paikkaa

Taiteilijat saavat harvoin elantonsa vain taiteesta. Gruzdeva johtaa Murmanskin alueen taidemuseon kansantaiteen ja käsityön osastoa. Palkka on pieni. Ateljeen hän on vuokrannut taiteilijaliitolta, mutta sinne ei voi tuoda polttouunia.

– Asuntoon uunia ei voi laittaa, koska se haisee ja savuttaa. Ateljeeni sijaitsee tavalisessa kerrostalossa ja on liian pieni isolle uunille.

Päivätyö kestää yleensä aamukymmenestä iltakymmeneen eikä aika riitä omien töiden tekemiseen.

– Pitäisi olla yhteyksiä ja päästä mukaan kansainvälisiin projekteihin. Haen taiteilijaresidensseihin Pohjois-Norjaan ja miksei muuallekin. En vain tiedä paikkoja.

Olisiko taiteilijalla paremmat oltavat etelässä tai suurkaupungeissa?

– Ei ole. Elämä Pietarissa ja Moskovassa on kalliimpaa kuin täällä. Jos muutan johonkin, niin Skandinaviaan. Siellä on rauhallista. Rauha ruokkii luovuutta.

Gruzdeva ei vaihtaisi alaa, vaikka rahan- ja ajanpuute vaivaavat. Luovuus tekee onnelliseksi.

– Taiteilijalle on synty ollen onnellinen, sanoo venäläinen taiteilija Karl Briullov.

Inga Gruzdevaa haastatteli Sari Pöyhönen.

Minun Murmanskini

© Sari Pöyhönen

Murmansk on Venäjän pohjoisin kaupunki ja asukasluvultaan koko arktisen alueen suurin kaupunki, jossa asuu yli 300 000 ihmistä. Parhaimmillaan kaupungissa on asunut lähes puoli miljoonaa ihmistä, mutta 90-luvulta lähtien väkimäärä on pienentynyt. Murmanskin ystävyyskaupunkeihin kuuluvat tässäkin kirjassa esitellyt Rovaniemi (Suomi) ja Akureyri (Islanti).

”Venäjän muihin kaupunkeihin verrattuna Murmansk on pieni ja kaukainen. Kaukainen se on myös Helsinkiin, Tukholmaan tai Osloon verrattuna, muttei kuitenkaan kovin pieni. Helsingissä on vain noin puolet enemmän asukkaita kuin Murmanskiissa. Pietarissa sen sijaan asuu yli kymmenkertainen määrä ihmisiä kuin Barentsin pääkaupungissa. Jos Murmanskia voi siksi nimittää. Ainakin se on maailman suurin kaupunki Napapiirin pohjoispuolella.

Rovaniemeltä, Ivalosta ja Kirkkoniemeltä ajaa autolla Murmanskiin muutamassa tunnissa. Ajomatkan jälkeen, tunturien keskeltä avautuu keskus, jossa Lapin pikkukylien ihmiset voivat aistia metropolin sykkeen. Ja kuka tahansa tuntee täällä aidon venäläisyyden.

Muutin pienestä pohjoissuomalaisesta Kemistä vuonna 2010 Murmanskiin. 24 000 asukkaan Kemiin verrattuna 310 000 ihmisen Murmansk on suuri kaupunki. Teattereita toimii kolme, hypermarketteja ja putiikkeja kymmeniä, kahviloita ja klubeja niin ikään. Kaupat voivat olla auki yötä päivää. Lähipitseriassa voin käydä syömässä mihin vuorokauden aikaan tahansa. Yökerhon diskovalot sykkivät elämää aamukuuteen. Suurkaupunkimeininkiä!

Kuitenkin Murmansk on rauhallinen ja rento kaupunki. Pohjoinen luonne tulee esiin. Pietarilaisten, moskovaalaisten tai helsinkiläisten kiire ja stressi eivät ole tarttuneet pohjoisen ihmiseen. Tuntemattomat alkavat jutella, kiinnostuvat kun huomaavat minun olevan ulkomaalainen. He ovat vilpittömästi iloisia tavatessaan ”elämänsä ensimmäisen ulkomaalaisen” tai muuten vain saavansa harmaaseen arkipäivään erikoisen tapaamisen suomalaisen kanssa. Heille tulee sellaisena päivänä kansainvälinen ja tärkeä olo.

Kerran tosiaan olin ihka ensimmäinen ulkomaalainen, jonka eräät teinit tapasivat. Olin kahden rovaniemeläisen kaverini kanssa trolleybussissa matkalla keskustasta kotiin. Kaverini juttelivat keskenään suomeksi. Nuoret kuulivat outoa ulkomaan kieltä, ja alkoivat tuijottaa kavereitani. Hihitystä, tuijotusta. He osoittivat kavereitani sormella. Tirskuntaa.

Rovaniemeläiset olivat ihmeissään, ja kysyivät minulta, miksi he nauravat ja tuijottavat meitä. Kysyin sitä teineiltä venäjäksi. ”Oho, niitä onkin kolme! Voi ei! Ööö. Te olette ekat ulkomaalaiset, joita olemme koskaan nähneet livenä! Hihii!” Hymyilimme. ”Hello, my name is”, he tapailivat englanniksi ja ryntäsivät noloina nauraen ulos heti seuraavalla pysäkillä. ”Bye bye!”

Yleensä paikalliset eivät tapaa ulkomaalaisia bussissa ruuhka-aikaan kauppakassien kanssa. Norjalaiset liikemiehet, jotka ovat ulkomaalaisten enemmistö Murmanskiissa, kulkevat taksilla tai omalla autolla kokoustensa ja hotellin väliä.

Pohjoinen on pysynyt puhtaana maailmassa, jossa teinitkin ovat jo kokeneet kaiken. Eikä mikään tunnu miltään. Toivottavasti pohjoisen ihmiset säilyvät jatkossakin herkkinä, ystävällisinä, hämmentyneinä, tirskuvina ja aitoina itsenään. Murmansk on kaukana, mutta se päästää lähelle.”

Sari Pöyhönen on toimittaja ja työskentelee Suomen Pietarin pääkonsulaatin Murmanskin toimipisteen media- ja kulttuurivastaavana.

KOHTI KESTÄVÄÄ KEHITYSTÄ

© Kamil Jagodziński

© Bruce Forbes

© Jouni Niakkälä

© Jouni Niakkälä

© Antti Tenetz

© Sari Pöyhönen

© Kamil Jagodziński

On yksi sanapari, joka toistuu toistumistaan arktista aluetta koskevissa teksteissä: kestävä kehitys. Useimmiten se mainitaan tavoitteena tai haasteena, harvemmin sen sisältöä vaihdutaan kunnolla määrittelemään.

Eikä se helppoa olekaan. Millaista on arktisen alueen kestävä kehitys oloissa, joissa aluetta koskeva suuri murros johtuu tekijöistä, jotka eivät ole alueen omissa käsissä? Ilmastotutkimukset ovat selvästi sitä mieltä, että arktinen alue lämpenee nopeammin kuin muu maapallo. Jos se suuntaus halutaan pysäyttää, pitäisi pysäyttää ihmisen aiheuttama ilmaston lämpeneminen.

Siihen valtiot ovat periaatteessa YK-tasolla lupautuneet. Käytännössä kasvi-

huonekaasujen päästöjen kasvu jatkuu ja tehokkaat kansainväliset vähennystoimet antavat yhä odottaa itseään. Vaikka arktisen alueen kehitys sinänsä olisi kuinka kestävä, suurimpaan ympäristön muuttamista aiheuttavaan kysymykseen eli ilmastonmuutokseen ei alue itse voi juuri vaikuttaa. Jäljelle jää sopeutuminen.

Silti kestäväan kehitykseen kuuluu paljon muutakin. Arktisen alueen ympäristö on herkkää ja haavoittuvaa ja ihmistoiminta alueella on jatkuvassa kasvussa. Kaivosten, öljy- ja kaasuputkien ja liikenteen lisääntyminen merkitsee lisää mahdollisuuksia suuren luokan ympäristöonnettomuuksiin. Erilaisen toiminnan lisääntyessä syntyy myös huomattavia ympäristöön ja yhteiskuntaan liittyviä

© Mika Launis

© Lawrence Hislop, www.grida.no

kysymyksiä, vaativia aluesuunnittelun ja maankäytön yhteensovittamisen tarpeita ja kaavoitus- ja lupaprosesseja.

Oleellista on, että arktisella alueella toiminta tapahtuu oikean ja ajantasaisen tiedon varassa ja toiminnan vaikutukset oikein arvioiden.

Arktisiin alueisiin liittyvää kaupallista toimintaa ja tutkimusta harjoitetaan joka puolella Suomea, etelärannikon telakoista ja varustamoista pohjoisen yliopistoihin ja Lapin tutkimusasemiin. Tuo toiminta on myös usein lähtökohtaisesti kansainvälistä.

Sama pätee muuallakin. Arktisella alueella toimiminen ja sen tutkiminen ei ole vain alueen omissa käsissä. Tutkijoiden työhuoneet voivat sijaita käytännössä missä tahansa ja työllistävät vaikutukset

osuvat sinne, missä vaikkapa arktisille alueille tarkoitetun laivan tilauksen saanut telakka sijaitsee. Arktisella alueella sellaista telakkaa ei ole.

Aivan kuten ilmastonmuutoksen vaikutukset arktisella alueella heijastuvat globaalisti, samoin heijastuvat myös taloudellisen toiminnan lisääntymisen vaikutukset. Mutta arktinen ympäristö ja arktiset kulttuurit eivät ole globaaleja. Ne ovat paikallisia ja ainutlaatuisia, eivätkä ne kestä mitä tahansa. Näiden asioiden sovittaminen yhteen kestäväällä tavalla on suuri haaste. Arktisen alueen tulevaisuuden määrittää, kuinka siihen vastataan.

Arktinen alue on pitkään ollut ikään kuin marginaaleissa. Viime vuosina tilanne on oleellisesti muuttunut. Poliittinen ja

© Marjo Laukkanen

© Markku Heikkilä

© Antti Tenetz

© Arto Vitikka

taloudellinen mielenkiinto aluetta kohtaa on noussut nopeasti, ja samaan aikaan on noussut tiedon tarve ja kysyntä.

Tämä kirja on pitkälti keskittynyt arktisen alueen asuttuun osaan ja ihmis-toimintaan. Maantieteellisesti suurin osa arktisesta alueesta on asumaton – avomerta, jäätikköä, autioita arktisia saaria. Asumattomuus merkitsee samalla, että nuo alueet ovat biologisesti poikkeuksellisen mielenkiintoisia ja arvokkaita. Monet linnut, kalat, nisäkkäät ja äyriäiset, monet hylkeet, valaat ja mursut – niille tuo seutu on kotiseutua ja paratiisia. Jääkarhu on arktisen alueen tunnetuin symboli, mutta tässä tapauksessa se on vain jäävuoren huippu kaikesta elävän luonnon monimuotoisuudesta. Arktisilla merillä on

laskettu esiintyvän kaikkiaan 17 erilaista valas- ja delfinilajia. Keväisin linnut saapuvat kaukaisista maista pesimään arktisille rannoille ja soille, joista ne löytävät tarvitsemansa rauhan.

Eikä pidä unohtaa maisemaa itsessään, tuota valtavaa tilan tuntua. Kuvat merellä ajalehtivista jäävuorista ovat kuitenkin muuttuneet raikkauden symboleista muutoksen ja katoamisen symboleiksi. Ne ovat tulleet kuviksi ainutlaatuisesta maailmasta, joka on rajun murroksen keskellä ja jonka ominaispiirteistä moni on vaarassa.

© Arto Vitikka © Jouni Näkkälä

Kirjoittajat

YTM **Markku Heikkilä** on Lapin yliopiston Arktisen keskuksen tiedeviestinnän päällikkö. Hän on aiemmin kirjoittanut Eurooppatiedotukselle kirjat Pohjoinen ulottuvuus ja Kiotosta Kööpenhaminaan – EU, Suomi ja ilmastonmuutos.

FT **Marjo Laukkanen** on Arktisen keskuksen tiedetoimittaja. Hän on Lapin yliopiston Kide-lehden toimittaja ja työskennellyt aiemmin tutkijana.

Arktinen alue on suurten muutosten kourissa. Samalla kansainvälinen mielenkiinto maapallon pohjoisia alueita kohtaan kasvaa nopeasti. Kirja auttaa näkemään ja ymmärtämään tämän kehityksen taustat. Omakohtaiset

kokemukset, monipuolinen kuvitus ja useat henkilöhaastattelut antavat arktiselle alueelle kasvot.

2., päivitetty painos 2013

ISBN (print) 978-952-281-122-6

ISBN (pdf) 978-952-281-123-3

ISBN (epub) 978-952-281-124-0

Arktinen keskus

Lapin yliopisto

www.arktinenkeskus.fi

www.arcticcentre.org

Eurooppatiedotus

Ulkoasiainministeriö

+358 295 3500 10

www.eurooppatiedotus.fi

Kannen kuva: © Kamil Jagodziński

Takakannen kuva: © Mika Launis